

O STÁTĚ PRÁVNÍM VÝZNAMU ÚNOROVÝCH UDÁLOSTÍ

(Únorové události z hlediska ústavního)

О ГОСУДАРСТВЕННО-ПРАВОВОМ ЗНАЧЕНИИ ФЕВРАЛЬСКИХ СОБЫТИЙ

ZUR STAATSRECHTLICHEN BEDEUTUNG DER FEBRUAREREIGNISSE

BEDŘICH RATTINGER

1. K OTÁZCE LEGÁLNÍHO A ÚSTAVNÍHO PRŮBĚHU REVOLUCE

Účelem této práce je osvětlit podrobněji některé ústavní stránky únorových událostí. Již sám fakt, že v únoru 1948 byla základní otázka revoluce, otázka moci, rozhodnuta ústavní, demokratickou a parlamentní cestou, svědčí o důležitosti tohoto pohledu na průběh událostí.

Komunistická strana Československa usilovala o ústavní způsob konečného vyřešení otázky moci od května 1945, od osvobození republiky Sovětskou armádou a od nastolení lidově demokratického řádu. Postup strany v této pro revoluci rozhodné otázce souvisel s orientací strany využít co nejúplněji všech možností pokojného vývoje revoluce, jak to odpovídalo skutečnému poměru a rozestavení třídních sil uvnitř státu i mezinárodní situaci. Základní zkušenosti stále znovu ověřované v ostrých třídních bojích let 1945—1948 přesvědčivě dokázaly, že poměr třídních sil uvnitř Národní fronty i mimo ni umožňuje provádět hluboké revoluční přeměny starého společenského zřízení v zásadě legálními prostředky. Tyto zkušenosti dále dokázaly, že důsledné provádění národní a demokratické revoluce umožní uskutečnit řadu základních přeměn socialistické povahy jak v oblasti hospodářské, tak i politické, že tento postup povede k dalšímu oslabení a izolaci buržoazie a usnadní dělnické třídě dovršit v čele národa v našich podmínkách socialistický převrat pokojně a legálně. Avšak i když strana sledovala tuto hlavní linii, nepustila ani na okamžik ze zřetele možnost i jiného vývoje událostí.

O možnosti provádět socialistickou revoluci nejen pokojným, ale i legálním a ústavním způsobem, uvažovali klasikové marxismu-leninismu v řadě svých prací a takovou možnost teoreticky nikdy nevyklučovali. Lenin několikrát zdůrazňoval, že Marx sobě — ani budoucím vůdcům socialistické revoluce — nesvazoval ruce, pokud jde o formy, metody a způsoby převratu, poněvadž velmi dobře věděl, jaká spousta nových problémů se pak vynoří, jak se během převratu často a pronikavě bude měnit celá situace.¹⁾

Tak Engels např. ve své kritice Erfurtského programu ostře odmítal jakékoliv pokusy oportunistů namlouvat německé sociálně demokratické straně, že dnešní společnost vyrůstá do socialismu. Zesměšňoval teze oportunistů, kteří

za tehdejší situace v Německu nesprávně tvrdili, že všechny požadavky sociálně demokratické strany lze uskutečnit pokojnou cestou. Avšak Engels zároveň podtrhuje: „Lze si představit, že stará společnost může pokojně vyrůstat do nové v zemích, kde lidové zastoupení v sobě soustřeďuje všechnu moc, kde podle ústavy můžeme dělat, co chceme, jakmile za sebou máme většinu národa.“²⁾

I Lenin v řadě svých úvah o revoluci dovozoval v souvislosti se zjištěním, že v dějinách docházelo k pokojným a legálním revolucím, teoretickou i praktickou možnost takového průběhu socialistické revoluce.³⁾ Zvláště důležitá se nám zdá jedna z těchto Leninových úvah, a to jak pro dobu, ve které byla napsána, tak i vzhledem k okolnostem s touto analýzou souvisejícími. Koncem září r. 1917 Lenin znovu dokazoval, že ve vzájemném poměru tříd v Rusku nastaly všechny podmínky pro novou, socialistickou revoluci. V této době došlo z iniciativy menševiků a eserů k svolání tzv. předparlamentu a k vážným rozporům uvnitř bolševické strany, totiž, zda účast strany na tomto předparlamentu je žádoucí a správná. Lenin se jednoznačně staví za bojkot předparlamentu, který charakterizuje jako bonapartistický podvod, jehož jediným posláním je napálit masy a odvrátit dělníky a rolníky od nové revoluce. Avšak i v této situaci uvažuje Lenin o teoretické možnosti legálního průběhu této nové, socialistické revoluce, i když, jak výslovně zdůrazňuje, ve vzájemném poměru tříd nastaly takové změny, že proletariát a chudé rolnictvo již nemůže do nové revoluce za sebou strhnout ani buržoazii, avšak ani vůdčí kruhy drobné buržoazie a majetnější vrstvy demokratické drobné buržoazie. Lenin v této souvislosti píše: „Změnil se vzájemný poměr tříd. V tom je podstata věci. Dnes už »na této a druhé straně barikády« stojí jiné třídy. To je dnes hlavní. V tom *a jedině* v tom je vědecký základ pro to, abychom mohli mluvit o nové revoluci, jež by mohla, uvažujeme-li čistě teoreticky, posuzujeme-li otázku abstraktně, proběhnout legálně, kdyby například Ústavodárné shromáždění nepřineslo většinu buržoazii, nýbrž dalo většinu stranám dělníků a chudých rolníků.“⁴⁾ A Lenin se takřka v předvečer ozbrojeného povstání vrátil ve svém známém programovém článku „Úkoly revoluce“ k otázce možnosti pokojného, legálního vývoje revoluce, kterou ani v této chvíli nevylučuje za předpokladu, že veškerou moc převzou sověty a že bude vytvořena nová vláda.

Z úvah klasiků jasně vyplývá, že otázka násilného nebo klidného i legálního průběhu revoluce nebyla z hlediska teoretického zásadní otázkou, že v jejich úvahách vše záviselo na objektivním vzájemném poměru tříd, jejich ekonomické a politické úloze mimo rámec zastupitelských orgánů i přímo v nich, na otázce vzájemného poměru mezi mimoparlamentními prostředky boje a prostředky parlamentními, na vnějších, mezinárodních podmínkách průběhu revoluce apod.

Bylo by ovšem teoreticky i prakticky zcela nesprávné ztotožňovat možnost pokojného a legálního průběhu socialistické revoluce jen s otázkou využití parlamentních cest.

Za prvé klidný průběh socialistického převratu se může uskutečnit i zcela jiným způsobem. Tak např. Leninovy „Dubnové teze“ i ostatní jeho úvahy v tomto směru se především soustředily na otázku pokojného, legálního přechodu moci výlučně na sověty a na vytvoření důsledně revoluční většiny v nich. K takovému pokojnému vítězství socialistické revoluce bez použití parlamentních cest došlo např. v roce 1919 v Maďarsku, kde buržoazní moc zcela ztroskotala za současného obrovského rozmachu a velké převahy revolučních sil dělnické třídy.⁵⁾

Za druhé jakýkoliv pokus redukovat možnost pokojného vývoje revoluce pouze na otázku využití parlamentu a většiny v něm znamená zaměnit formu instituce s její podstatou, nechápat, že jde o mocenskou třídní instituci, v níž vše je v podstatě určeno skutečným poměrem třídních sil v zemi a především silou jednoty, cílevědomosti a akceschopnosti demokratického hnutí mas, které všude v zemi, shora i zdola, vůči všem orgánům státu a nejen v parlamentě prosazují svou vůli.

Konečně je třeba vidět, že pokojný vývoj a průběh socialistické revoluce při využití dané ústavnosti a legality je velmi složitý proces. Tento proces probíhá, jak naše zkušenosti ukázaly a jak na to výslovně poukázal Klement Gottwald, za podmínek labilní rovnováhy bojujících sil, za podmínek, kdy otázka moci není definitivně rozřešena a kdy buržoazie má stále naději vše zvrátit doprava.⁶⁾ Důležitou vnější stránkou této labilní rovnováhy v Československu do voleb v květnu 1946 bylo paritní složení Prozatímního národního shromáždění, vlády, národních výborů apod. Obdobně po volbách v r. 1946 složení Ústavodárného národního shromáždění i ostatních zastupitelských orgánů podle zásad poměrného zastoupení bylo znovu výrazem této rovnováhy, v níž se ovšem nyní věrněji zrcadlilo vedoucí postavení dělnické třídy a její komunistické strany v národě.

Za uvedených podmínek nejsou státní mocenské orgány zdola nahoru výlučně v rukou jedné třídy, nýbrž naopak základní rozpor a boj soupeřících sil o kontrolu těchto orgánů se projevuje jak uvnitř nich, tak i v jejich vzájemném vztahu a postavení. Tato složitost a rozpornost se nutně projevuje i v právním řádu, jeho ústavním základu a v jeho výkladu a tato stránka věci nabývá v důsledku legálního průběhu revoluce nemalé důležitosti.

Současně je třeba vidět, že snaha dělnické třídy hnát socialistickou revoluci pokojnými, legálními prostředky vpřed, a zejména je-li její úsilí v tomto směru úspěšné, nezbytně vede v různých skupinách buržoazie k odhodlání skoncovat s legalitou pro ni nevýhodnou, uchýlit se k nejrozmanitějším pokusům o kontra-revoluční zvrát a dovolávat se přitom navenek práva, demokracie a svobody.

Složitost a spletitost tohoto procesu se projevila i u nás v celém období od r. 1945 do r. 1948, i v okamžiku vyvrcholení boje o moc v únorových dnech, kdy se totiž obě bojující strany dovolávaly ústavnosti, demokratičnosti i parlamentu.

Pro komunistickou stranu byla otázka ústavnosti a parlamentních prostředků po celé toto období úzce spjata se širokým proudem demokratického hnutí mas. Jen síla a revoluční důslednost dělnické třídy, hájící své vymoženosti a lidově demokratický řád všemi prostředky, její odhodlání uskutečnit další socialistické přeměny, jen jednota převážné většiny pracujících umožnily, aby se ústavní předpisy a parlament staly nástrojem demokratického způsobu řešení krize na ústavním základě.

Ústavní, demokratický a parlamentní způsob řešení vzniklé hluboké politické krize byl přímo jedním ze základních požadavků, které strana vyzdvihla hned v prvních hodinách únorové krize a v celém jejím průběhu v řadě dokumentů.⁷⁾ Současné tyto dokumenty usvědčují ty, kteří vládli krizi vyvolali, jako rozvrtníky usilující o reakční i protiústavní státní převrat. Lapidární a všemu lidu srozumitelná základní hesla strany získala nejširší vrstvy pracujícího lidu k obraně lidově demokratického řádu. Pevná jednota a síla lidu zajišťovala definitivní vyřešení otázky moci a umožnila, aby se tak stalo ústavní cestou.

K pochopení ústavních stránek průběhu únorové krize je třeba mít na paměti, že vrcholné řízení státního života bylo od konce října 1945 v lidově demokratickém Československu vykonáváno soustavou nejvyšších orgánů státu, která se svou formou a strukturou podobala nejvyšším orgánům v předmnichovské republice. Ústavní vztahy mezi Národním shromážděním, prezidentem republiky a vládou, jak o nich bude v dalším podrobněji hovořeno, byly v podstatě vztahy, které charakterizují parlamentní formu vlády.

Ovšem k znovuvytvoření těchto parlamentních institucí došlo, když v průběhu rozvíjející se národní a demokratické revoluce lidové masy vedené Komunistickou stranou Československa si již probíjely cestu k moci. To daly těmto institucím zcela nové třídní a politické rysy. Tyto nové rysy se projevívaly a spočívaly na takových rozhodujících faktorech, jako byla existence Národní fronty, ve které dělnické třídy a komunistické straně patřilo vedoucí postavení. Neméně významné bylo, že základem nově se tvořícího státního aparátu, o který se nejvyšší orgány státu opíraly, byly lidové zastupitelské orgány — národní výbory. A konečně rozsáhlá a významná účast pracujících na moci se opírala o takovou významnou základní ekonomickou skutečnost, jako bylo dalekosáhlé znárodnění.

Uvedené základní skutečnosti daly celému státnímu aparátu a jeho vrcholným orgánům nový lidový charakter a vytvořily současně uvnitř státu rozhodující podmínky pro možnost dalšího pokojného a legálního rozvoje socialistické revoluce. Od ustavení Prozatímního národního shromáždění v říjnu 1945 pokračoval další vývoj společenských přeměn v podstatě parlamentní cestou. Tento pokojný a legální vývoj revoluce je však třeba vidět v nerozlučné spojitosti s tím, že otázka moci zdaleka nebyla rozhodnuta ve prospěch dělnické třídy. Československá buržoazie se i nadále ve výrazné míře zejména i prostřed-

nictvím nekomunistických politických stran podílela na moci. Obzvláště se to projevovalo ve složení nejvyšších orgánů státu. V Ústavodárném národním shromáždění bylo zhruba 60 % mandátů v rukou nekomunistických politických stran, i když komunisté z voleb vyšli jako zdaleka nejsilnější politická strana a spolu se sociálními demokraty měli nadpoloviční většinu hlasů i poslaneckých míst. Silná byla i pozice nekomunistických stran ve vládě, kde komunisté přes své vedoucí postavení a velký vliv byli v menšině. Velký význam měla i sama osobnost presidenta republiky a jeho ústavní postavení. To vše spolu s nemalými zkušenostmi československých buržoazních politiků v podvázání mas zdánlivě demokratickými hesly vytvářelo na pohled příznivé podmínky pro provedení kontrarevolučního zvratu zejména i pomocí nejružnějších parlamentních manévru a vytvářením protikomunistických seskupení. Avšak parlamentní instituce, které v záměrech československé buržoazie a jejích zahraničních spojenců měly především sloužit k zastírání nedemokratického, protiústavního a podvrtného postupu reakčních sil, sloužily v únoru 1948 naopak dělnické třídě k úplnému nastolení její diktatury, jediné to důsledně demokratické vlády lidu.

Ústavní otázky hrály tedy v celém tomto období a zvláště i v Únoru v postupu obou bojujících táborů mimořádnou roli. Tyto složité otázky, jejich právní a politické stránky, vyžadují podrobnějšího rozboru. V dalším budeme postupovat tak, že si především všimneme ústavního postavení presidenta republiky, zejména jeho vztahu k vládě. Tyto otázky měly vzhledem k osobnosti presidenta republiky i vzhledem k mimořádně důležitému postavení vlády a vzhledem k taktice kontrarevoluce v Únoru klíčový význam.

V další části pak provedeme podrobnější rozbor postavení Ústavodárného národního shromáždění, zejména i otázky většiny, což se z hlediska parlamentního způsobu řešení únorové krize jeví jako otázka nejdůležitější.

V závěru si stručně všimneme některých momentů mezinárodního významu únorových událostí, a to právě v souvislosti s ústavní stránkou věci.

2. ÚSTAVNÍ POSTAVENÍ PRESIDENTA REPUBLIKY A VLÁDY A VÝZNAM TĚCHTO OTÁZEK Z HLEDISKA ÚNOROVÝCH UDÁLOSTÍ

K pochopení ústavního postavení presidenta republiky a vlády je třeba se stručně zmínit o tom, jak předpisy ústavní listiny z roku 1920 a dále ústavní zákony lidově demokratického státu vymezily postavení nejvyšších orgánů státu a jejich vzájemné vztahy.⁸⁾ Na jedné straně zde bylo Národní shromáždění o jedné sněmovně, kterému ústava svěřila nejen zákonodárnou pravomoc, ale i volbu presidenta republiky a kontrolu vlády, která musela mít vždy důvěru parlamentu.⁹⁾ Na druhé straně zde byla široká pravomoc presidenta republiky, jako např. jeho právo rozpouštět sněmovnu, jmenovat a propouštět vládu a jednotlivé její členy, zastupovat stát navenek, jeho vrchní velitelství branné moci apod.¹⁰⁾

Ústava však sepjala úřad presidenta republiky a výkon jeho pravomoci co nejúžeji s vládou. Přímo charakterizovala oba orgány jako orgány moci vládní a výkonné a výrazně stanovila, že jakýkoliv presidentův úkon moci vládní a výkonné potřebuje ke své platnosti spolupodpisu člena vlády.¹¹⁾ Postavení vlády bylo posíleno ještě tím, že ústava výslovně stanovila, že vláda jako sbor rozhoduje o všech věcech politické povahy,¹²⁾ což zejména znamenalo z hlediska vztahu vlády k presidentu republiky, že všechny ústavní akty presidenta republiky, které mají základní význam pro zahraniční a vnitřní politiku státu, vyžadují souhlasu vlády, tj. její většiny. Pro vymezení vzájemného vztahu a kompetence obou těchto orgánů byl dále důležitý ten předpis ústavy, v němž se stanovilo, že veškerá moc vládní a výkonná přísluší vládě, kdežto presidentu republiky jen potud, pokud ji ústavní předpisy a zákony presidentu výslovně vyhrazení.¹³⁾ Z ústavního postavení a působnosti obou těchto orgánů pak vyplynuly předpisy o ústavní odpovědnosti vlády za veškeré presidentovy úkony i presidentova ústavní neodpovědnost, které ještě více podtrhovaly ustanovení ústavy o účasti a kontrasignaci vlády na aktech presidenta republiky.¹⁴⁾ Vzájemný vztah presidenta k vládě konečně charakterizovaly ty ústavní předpisy, které stanovily, že pokud není nový prezident zvolen, nebo je-li prezident zaneprázdněn nebo churav, takže nemůže vykonávat svůj úřad, přísluší výkon jeho funkcí vládě, která může pověřit svého předsedu jednotlivými úkony.¹⁵⁾

Avšak buržoazní politikové a vědci, zejména ti, kteří stáli blízko k Hradu, vykládali tato jasná ustanovení ústavy již v předmnichovské republice velmi libovolně. Jejich výklad směřoval zejména k tomu, aby úřad presidenta republiky byl se souhlasem buržoazních politiků vykonáván nad a mimo rámec ústavy a bylo-li by třeba i proti jejímu výslovnému znění. Tak např. ustanovení o ústavní neodpovědnosti presidenta republiky vysvětlovali tak, že účelem této instituce je, aby v republikánské demokracii, jak říkali, byl orgán, jehož úkolem je stát nad vlněním dočasných situací a přenášet vývoj veřejných věcí přes příležitostné krize. V této souvislosti označili úřad presidenta republiky jako orgán stability, který by neměl být zasažen ve své vážnosti a pozici. Zcela v rozporu se zněním ústavy tvrdili, že ústavní listina činí presidenta republiky velmi nezávislým a spojovali toto vymyšlené tvrzení s báchorkami o jeho nadstranickosti.¹⁶⁾

Vzhledem ke konkrétnímu průběhu únorové krize si všimneme v této souvislosti některých buržoazních pohledů na vztah presidenta republiky k vládě. Z pravomoci presidenta republiky jmenovat a propouštět vládu, resp. jednotlivé její členy, vyvozovali zcela v rozporu s literou ústavy tezi o široké ústavně právní odpovědnosti vlády vůči presidentovi.¹⁷⁾ Tento výklad byl, jak již řečeno, v rozporu se zněním ústavní listiny a samotná důvodová zpráva k ústavní listině již stejně dosti jasný text těchto ustanovení ještě vysvětlila tak, že pro existenci vlády je rozhodná důvěra sněmovny. I v případě, kdyby ministr pozbyl presi-

dentovy důvěry, — vysvětluje důvodová zpráva, — bude řešení tohoto konfliktu konec konců záviset na opoře, kterou ministr najde v Národním shromáždění.¹⁸⁾ Bylo proto zcela neodůvodněné a nesmyslné např. tvrzení prof. Weyra, když psal: „Pro právní existenci vlády je jedině rozhodná vůle (a tudíž důvěra) pre-
sidentova. Má-li president zásadně právo *svobodně* jmenovat a propouštět mi-
nistry, pak je o tolik politicky silnější nežli vláda, že je tato mu v nejvyšší
míře politicky odpovědna. Totéž platí o poměru presidenta republiky k parla-
mentu, vzhledem k jeho právu rozpouštění jej.“¹⁹⁾ Neméně zajímavé jsou úvahy
těchto autorů o otázkách kontrasignace presidentových aktů vládou. Přes jasné
znění ústavy, proti němuž nemohli nijak argumentovat, vykonstruovali o kon-
trasignaci těch aktů presidenta republiky, které souvisely s demisí vlády, zvlášt-
ní tezi pro případ, mělo-li by dojít v této otázce ke konfliktu mezi presidentem
a vládou. Ve zmíněných úvahách jde o ten případ, kdyby president chtěl vy-
nutit odstoupení vlády, která demisi nepodala a ani podat nemusela, protože
v parlamentě nebyla poražena. V takovém případě, tvrdí ti autoři, předseda
vlády prý by nemohl brzdit presidentův výkon propouštěcího práva a lze prý
právem tvrdit, že by nebylo překážek, aby propouštěcí dekret pro starou vládu
spolupodepsal nově jmenovaný předseda vlády. Dokonce tvrdili, že president
si může opatřit kohokoliv, kdo převezme ústavní odpovědnost za jeho akty,
změny vlády nevyjímaje. Těmto autorům vůbec nevadilo, že ve skutečnosti
propouštěcí dekrety kontrasignoval vždy předseda odstupující vlády.²⁰⁾

Nelze však nevidět, že všechny tyto a obdobné teze představovaly v arsenálu
buržoazie i v minulosti důležitou součást jejího plánu pro případ, že by bylo
třeba provést protiústavní státní převrat shora. Jak známo hrály takové úvahy
nemalou roli v r. 1926 v souvislosti se snahou politiků stojících blízko Hradu,
jako byli tehdy Beneš, Stránský, Bechyně, provést reakční převrat po vzoru
„levého“ Pilsudského.²¹⁾ Tyto úvahy hrály též jistou roli při jmenování úřed-
nických vlád a Benešův protiústavní postup v době Mnichova znamenal reali-
zaci takových a obdobných teorií, které vedly k nastolení fašistického režimu
tzv. druhé republiky.

Po vzniku lidově demokratického státu nebylo pro československou buržoazii
nic přirozenějšího, než že se ve všech svých restauračních záměrech a kontra-
revolučních plánech orientovala především na úřad presidenta republiky a na
osobu presidentovu. Právem soudila, že po všech hlubokých revolučních pře-
měnách za zcela nových mocenských podmínek je Beneš jediným ústavním čini-
telem, na kterého je možno se plně spolehnout. V presidentovi viděla velmi dů-
ležitou a z jejího hlediska přímo klíčovou mocenskou pozici, a to jak pro jeho
důležité postavení ve státě, tak pro autoritu presidentského úřadu v masách,
tak i pro autoritu presidentovy osoby zejména mezi početnými středními
vrstvami.

Protože postavení presidenta republiky a vzájemné vztahy nejvyšších orgánů
státu byly i v této době upraveny v zásadě na základě předpisů ústavní listiny

z roku 1920, vrátili se představitelé čs. buržoazie i za nových třídních a mocenských podmínek ke svým starým protiústavním koncepcím; nelze však říci, že by vymysleli něco nového.

Příznačné byly v tomto směru některé stati pravicových sociálních demokratů. Své názory na danou otázku projevíli v souvislosti s hodnocením staré ústavy a s přípravou nové např. Meissner, Peška atd. Záměrný, zcela nesprávný výklad ústavních předpisů vedl je k nesmyslnému prohlášení, že prezident republiky se stává rozhodčím zápasů mezi mocenskými složkami, aniž se sám těchto zápasů účastní. Názory zkreslující ústavní postavení prezidenta republiky a prozrazující záměry reakce, toužící po jakési presidentské diktatuře, našly svůj výraz v oficiálním národně socialistickém návrhu ústavy z ledna 1948. Zde se mimo jiné doslovně navrhuje, aby akty prezidenta republiky, kterými jmenuje nebo rozpouští vládu, nevyžadovaly spolupodpisu předsedy vlády. Dále se tam navrhuje, aby presidentovo veto proti zákonům Národního shromáždění nebylo vázáno na kontrasignaci vlády. Že tato ustanovení byla výslovně pojata do národně socialistického návrhu ústavy, svědčí o tom, že platné ústavní předpisy postrádaly vše, co by prezidenta činilo na vládě ústavně nezávislým.²²⁾ Touhu po presidentské diktatuře prozrazuje i bývalý Benešův kancléř Smutný, když se v roce 1957 vrací k líčení únorových událostí. Výslovně prohlašuje: „Benešova důsledná linie byla: ... držet se ústavy a parlamentních zvyklostí, zůstat arbitrem nad politickými stranami.“²³⁾

Tyto nebezpečné teze zkreslující ústavní postavení a pravomoc prezidenta republiky se objevily dokonce v důvodových zprávách k vládním návrhům zákonů, a to především pro ochotu některých pracovníků v legislativě dát se plně do služeb buržoazie a Beneše. Tak např. v důvodové zprávě k návrhu ústavního zákona o Ústavodárném národním shromáždění (tento zákon ovšem v řadě ústavních otázek přinášel pokrokové prvky, jako např. zrušení dvoukomorové soustavy sněmovny, první ústavní zakotvení Slovenské národní rady, zrušení volebního soudu apod.) se s touto otázkou setkáváme zcela nečekaně v souvislosti s ustanovením o zrušení volebního soudu. Důvodová zpráva totiž po vysvětlení, že kompetence zrušeného volebního soudu přechází jednak na sněmovnu samu, jednak na Nejvyšší správní soud, z ničeho nic tvrdí, že pokud jde o kontrolu zákonného provedení voleb, je prý garantem ústavního postupu prezident republiky, v jehož moci podle § 31 ústavní listiny je rozpustit nově zvolené Národní shromáždění a tím přivodit nové volby. Věc je v důvodové zprávě podána tak, že právem vzbuzuje dojem, že rozpouštění Národního shromáždění je výlučným právem prezidenta republiky bez ohledu na otázku kontrasignace vládou atd. Ovšem zpráva ústavního výboru Prozatímního národního shromáždění v souvislosti s ustanoveními o pravomoci prezidenta republiky rozpouštět Ústavodárné národní shromáždění sice zcela opačně, ale zcela správně vysvětluje, že tato ustanovení nelze vykládat tak, že by se rozšiřovala presidentova pravomoc, která mu náleží podle ústavní listiny.²⁴⁾

Tyto protiústavní koncepce a úvahy o postavení presidenta republiky měly v celé přípravě, která měla vést k reakčnímu státnímu převratu, mimořádný význam. Určovaly kontrarevoluční taktiku československé buržoazie v celém tomto období a projevíly se zvláště, když se ukázalo, že usnesení ústředního výboru Komunistické strany Československa z ledna 1947 získat většinu národa pro politiku Komunistické strany Československa se uskutečňuje, a to tak, jak bylo zamýšleno, že totiž tato většina se vytvářela na základě politiky aktivního boje proti reakci, za podmínek dalšího zatlačování buržoazie do defenzívy, za rychlejšího postupu na cestě k socialismu. Naděje buržoazie zastavit tento proud mizely, a bylo zřejmé, že její představitelé se orientují na reakční zvrát a chtějí tak předejít dalšímu pokojnému provádění socialistických přeměn i demokratickým a svobodným volbám, které se měly podle ústavních předpisů konat koncem května 1948.

Při přípravě na provedení tohoto zvratu se reakce soustředila zejména na brzdění práce vlády a parlamentu, na vytváření protikomunistických seskupení jak v parlamentě, tak i ve vládě, na vytváření latentní vládní krize, kterou hodlala v příhodném okamžiku přeměnit na krizi otevřenou.

V tomto postupu stále spoléhala na presidenta republiky, na Benešův protiústavní postup.

Nanejvýš průkazně dosvědčuje tyto záměry samotný plán a postup při vyvolání vládní krize, jak byl osnován štábem kontrarevoluce dne 16. února na poradě šesti čelných představitelů národně socialistické strany, dohodnut dne 17. února na poradě dvanácti ministrů národně socialistické, lidové a slovenské demokratické strany a dne 18. února sdělen Zenklem a Ripkou Benešovi, který tento plán schválil.²⁵⁾

Šlo v podstatě o to, že rezignace menšiny ministrů měla být pro presidenta záminkou, aby Gottwaldovu vládu, která prý odchodem dvanácti ministrů tří stran ztratila základní podmínky své existence, odepřel uzнат. President by pak donutil k rezignaci celou vládu a jmenoval by vládu novou, ať již úřednickou anebo i za účasti komunistické strany, v každém případě však vládu, v níž mělo dojít k rozhodnému přesunu mocenských pozic.

Druhá verze tohoto plánu spočívala v tom, aby president nepřijal demisi dvanácti ministrů a donutil předsedu vlády, aby znovu přijal za členy vlády strůjce převratu. Tato verze — a s ní Beneš a jeho spojenci počítali v dalším průběhu únorových událostí — nebyla o nic méně nebezpečná, ba naopak. Strůjci převratu posílení presidentovou autoritou provedli by pak kontrarevoluční mocenský přesun uvnitř vlády, ač by se navenek na první pohled vše zdálo nezměněno.

Pak mělo být přikročeno k urychlenému rozpuštění Ústavodárného národního shromáždění před lhůtou, kterou ústavní zákon stanovil ke splnění jeho úkolů, a volby se měly zcela nedemokraticky uskutečnit za změněných mocenských podmínek v ovzduší protikomunistického teroru.

V případě odporu pokrokových sil bylo počítáno s funkcí presidenta republiky jako vrchního velitele branné moci a s použitím reakčních důstojníků i jiných ozbrojených kontrarevolučních organizací buržoazie.

Kontrarevoluční a protidemokratický, avšak i protiústavní charakter tohoto plánu a postupu reakce byl zcela zřejmý. Již svolání předsednictva Komunistické strany Československa ze dne 17. února, které upozornilo nejširší veřejnost na vážnost situace, poukázalo nejen na protidemokratické, ale i protiústavní záměry a postup představitelů buržoazie.²⁶⁾

Tedy ústavní otázky byly důležitou stránkou všeho, co se v Únoru událo. „Na těchto ústavně právních podrobnostech, které se mohou dnes zdát přirozeně malichernými, které však v únorové krizi byly velmi důležité,“ píše J. Smutný, „byla založena taktika demokratických stran“ (tak nazývá Smutný představitele reakce). Avšak tato taktika, jak prohlašuje Smutný, bohužel nakonec posloužila jejich protivníkům.²⁷⁾

V čem spočívaly tyto „ústavně právní podrobnosti“, které reakční představitelé i Beneš chtěli obejít protiústavním postupem a jejichž dodržování si však vynutil pracující lid a které nakonec sloužily dělnické třídě a komunistické straně jako nástroje ústavního způsobu řešení krize?

Především v tom, že rezignovala jen menšina členů vlády a podle platných ústavních předpisů i ústavních zvyklostí byla Gottwaldova vláda nadále ústavní vládou. Dále v tom, že prezident neměl žádného ústavního prostředku, aby donutil předsedu vlády a většinu vlády k podání demise nebo k tomu, aby na předsedovi vlády vynutil takové složení vlády, s kterým by předseda vlády nesouhlasil.

Dále v tom, že se vláda stále opírala o důvěru Národního shromáždění a že v Ústavodárném národním shromáždění nedošlo po celou dobu trvání krize ani k nejmenšímu pokusu navrhnout vyslovení nedůvěry vládě, ač ústava umožňovala, aby 100 poslanců takový návrh podalo písemně.

A konečně v tom, že prezident republiky byl v každém svém ústavním aktu, ať se již týkalo rozhodnutí otázky, zda přijmout nebo nepřijmout demisi 12 reakčních ministrů, ať již se to týkalo demise celé vlády nebo otázky jejího doplnění novými členy, vázán na souhlas a kontrasignaci předsedy vlády. A totéž samozřejmě platilo, i pokud se týkalo tak závažných otázek jako je rozpuštění parlamentu, vrchního velitelství branné moci apod.

Ignorovat tato ustanovení ústavy, v daném okamžiku rozhodná, snažit se je všemi prostředky obejít, vsadit vše na jednu kartu, že Beneš má možnost a moc přinutit Gottwalda k ústupu a k rezignaci vlády, a současně navenek se odvolávat na parlamentní demokracii a ústavu, na presidenta republiky apod., nepatřilo jen do výzbroje reakčních představitelů politických stran. Lze přímo tvrdit, že hlavním osnovatelem protiústavního postupu reakce a jejím zbrojnošem byl Beneš sám. Je jen ironií dějin, že Beneš byl nakonec lidem a postupem Komunistické strany Československa donucen podílet se proti svým původ-

ním záměrům na ústavním způsobu vyřešení krize proti svým druhům ve zbrani, proti československé buržoazii.

I Jaromír Smutný, který se snaží hájit Beneše v očích poražené reakce a jejích mezinárodních spojenců zejména tím, že vyzdvihuje ústavní stránku průběhu krize a ústavní meze presidentovy pravomoci, je nakonec nucen přiznat: „Prezident se ve svých výrocích ovšem také dopouštěl licencí ve věcech, v nichž mu ústava dávala menší právo, nežli na jaké by mohl někdo z jeho výroku usuzovat.“ Dodává-li Smutný k tomu, že Beneš však mluvil s lidmi, o nichž předpokládal, že mu rozumějí (a oni mu dobře rozuměli), nijak to neomlouvá Benešův protiústavní postup, právě naopak.²⁸⁾

Nemožnost prosadit v únorových dnech kontrarevoluční cíle protistátního spiknutí protiústavními prostředky vedla nakonec Beneše a jeho spojence do nejpodivnější zauzlené situace. Znamenala, že buď Beneš přizná veřejně své reakční protilidové a protiústavní záměry a podá rezignaci, což však podle platných ústavních předpisů znamenalo přenechat veškerý výkon pravomoci presidenta republiky v rukou vlády a především předsedy vlády,²⁹⁾ nebo že prezident bude souhlasit s ústavním způsobem řešení vzniklé krize, přijme demisi 12 odstupujících reakčních ministrů a bude souhlasit s doplněním vlády na základě široké obrozené Národní fronty, jak to od prvního okamžiku krize jménem Komunistické strany Československa důrazně prosazoval Klement Gottwald. Obě tyto alternativy však znamenaly porážku, zbavení buržoazie podílu na moci a nelze v této souvislosti nevzpomenout starého lidového rčení „z deště pod okap“.

Byla zde ještě třetí možnost — nepodrobit se ústavnímu řešení, hnát věc na ostří nože a vyvolat občanskou válku, jak radili všichni ti Ripkové, Vilímové apod. K tomu však chyběly reakci všechny síly, i ty, s nimiž na počátku krize ještě počítala. V této situaci bylo i Benešovi zřejmé, že za politikou KSČ stojí veškerá síla a moc pracujícího lidu, že návrhy na doplnění Gottwaldovy vlády mají zajištěnu i většinu v Ústavodárném národním shromáždění a že nezbyvá nic jiného než se podrobit ústavnímu způsobu řešení krize.

3. ÚSTAVODÁRNÉ NÁRODNÍ SHROMÁŽDĚNÍ

Všimněme si nyní dalšího vrcholného státního orgánu — Ústavodárného národního shromáždění. Máme-li na zřeteli ústavní stránku věci, zejména otázku vyřešení únorové krize ústavním, demokratickým a parlamentním způsobem, záleželo právě na sněmovně, aby se sama stala nástrojem lidových mas, nástrojem řešení krize ve prospěch dělnické třídy, aby konec konců pevná většina v Ústavodárném národním shromáždění toto řešení ústavně sankcionovala.

Chápat tuto otázku v její podstatě a nesklouznout přitom na úroveň argumentace, která podporuje parlamentní oportunismus a buržoazně demokratické předsudky, vyžaduje napřed aspoň velmi stručně vyjasnit některé otázky.

Především je v této souvislosti třeba znovu zdůraznit, že to nebyl parlament, který sloužil československé dělnické třídě a pracujícím masám, aby si prokrestily přístup k moci. Tuto věc vyřešilo vítězství lidových mas v národní a demokratické revoluci, vybojované v letech 1944—1945, v ozbrojeném národně osvobozeném boji, který byl neoddělitelnou součástí protifašistické válečné fronty vedené Sovětským svazem.

Vítězství v národní a demokratické revoluci zajistilo dělnické třídě ve spojení s ostatními masami pracujícího lidu od prvního okamžiku vzniku lidové demokratického Československa vedoucí podíl na moci, a to jak v oblasti politické, tak hospodářské. Tyto základní mocenské a třídní přeměny vtiskly všem státním institucím, všem státním orgánům včetně vrcholných, svou pečeť bez ohledu, zda v daném okamžiku kontrolovali ten nebo onen orgán zástupci buržoazie nebo dělnické třídy, zda v tom nebo onom okamžiku v zastupitelském nebo jiném sborovém orgánu, např. ve vládě, měli číselnou převahu zástupci Komunistické strany Československa nebo zástupci ostatních politických stran Národní fronty. Platilo to i pro vrcholný zastupitelský orgán, i když v Prozatímním národním shromáždění byla uplatněna zásada paritního zastoupení šesti politických stran Národní fronty, které tehdy existovaly. Platilo to i v Ústavodárném národním shromáždění, v němž při existenci osmi politických stran Národní fronty měly ostatní strany Národní fronty číselnou převahu, i když se Komunistická strana Československa z hlediska celostátního stala výrazně největší stranou a opírala se o důvěru více než 38 % voličů (v Čechách, které z hlediska politického, mocenského, třídního a ekonomického měly rozhodující význam, opírala se dokonce o 43,3 % voličů).³⁰⁾

Tato základní stránka třídních a mocenských vztahů nám ovšem nesmí zakrýt skutečnosti, které z hlediska politického a mocenského boje obou hlavních bojujících tříd měly velmi důležitý význam:

1. Přes všechny základní mocenské a třídní přeměny, uskutečňované v lidové demokratické Československu, nebyla otázka „kdo z koho“, otázka moci, zdaleka ještě rozhodnuta.

2. Československá buržoazie se nadále podílela shora dolů ve významné míře na státní moci. Buržoazie se přitom opírala o své stále rozsáhlé ekonomické pozice, dále zejména o zámožnější střední vrstvy v městech a na venkově a o buržoazní inteligenci — v podmínkách Československa šlo o dosti početnou vrstvu — která byla zejména i v ideologickém boji pevnou oporou buržoazie mezi rolnictvem a ostatními vrstvami pracujících. Současně zaujímal příslušníci této vrstvy obyvatelstva v různých složkách státního aparátu i v některých masových organizacích početná a důležitá místa. Československá buržoazie, opírající se o tyto vrstvy, byla tedy nadále velmi vážnou třídní silou.

3. Mimořádný význam mělo postavení rolnictva a početných městských mezivrstev pracujícího lidu. I když proti minulosti nebyly již základní masy těchto tříd a vrstev v hlavních otázkách našeho života pod převládajícím vli-

vem buržoazie a nebyly proti socialistickým přeměnám, zdaleka se ještě nezotožňovaly se socialistickými cíli většiny dělnické třídy, jak je vyjadřovala politika Komunistické strany Československa.

4. Velká většina velmi početné československé dělnické třídy se orientovala na revoluční politiku Komunistické strany Československa a ztotožňovala se aktivně s jejími cíli. Vliv dělnické třídy mezi vesnickým obyvatelstvem značně vzrostl a Komunistická strana Československa se stala v českých krajích nejsilnější stranou i na venkově, v čemž se projevoval stále sílící svazek dělníků a rolníků. To straně umožnilo nejen pevně držet, ale též stále upevňovat a rozšiřovat mocenské pozice dobyté v revoluci. Ovšem politicky ještě dělnická třída sjednocena nebyla a část dělnictva byla ještě pod vlivem sociálně reformistických a nacionalistických předsudků.

Všechny uvedené faktory je třeba ještě hodnotit z hlediska rozdílných podmínek v českých zemích a na Slovensku, z hlediska důležitých pozic buržoazie na Slovensku i z hlediska rozporu české a slovenské buržoazie v národnostní otázce.

Všechny tyto mocenské a politické stránky zápasu s jejich velmi důležitými a neodlučitelnými ideologickými projevy máme na mysli, hovoříme-li o dalším rozvíjení revoluce a jejím přerůstání v revoluci socialistickou, ať již cestou pokojnou a legální, ať již cestou násilnou, což konec konců nezáviselo na vůli dělnické třídy a politiky Komunistické strany Československa, ale především na tom, zda ve svých restauračních záměrech nesáhne k násilí buržoazie.

Střetly se dvě silné politické armády a každá z nich se v boji snažila získat na svoji stranu spojence a zálohy. Dělnická třída a Komunistická strana Československa tím, že bojovaly shora dolů za základní společenské a rozhodující požadavky pracujících mas, za jednotný a společný postup lidu, za důsledné provádění politiky Národní fronty jakožto výrazu zájmů pracujících a politického bloku všech pokrokových sil českého a slovenského národa. Buržoazie tím, že vyzdvihovala dílčí zájmy, ať již skutečné nebo zdánlivé, zájmy jednotlivých skupin a vrstev obyvatelstva, přičemž se řídila i za nových podmínek svou starou moudrostí „rozděl a panuj“. Buržoazie se proto snažila Národní frontu stále oslabovat, přeměnit ji na pouhou koalici politických stran a ve výhodném okamžiku ji vůbec rozbít.

Existující státní moc, ve které patřilo dělnické třídě a ostatním pracujícím masám vedoucí místo, vyznačovala se současně jistými vážnými prvky labilit. To se nezbytně projevilo v i zahraniční politice státu, kde se političtí představitelé buržoazie stále snažili narušovat naše spojení se Sovětským svazem a usnadnit tak možnost zásahu imperialistických kruhů do našich vnitřních záležitostí.

Když došlo na základě nepřímých voleb k ustavení Prozatímního národního shromáždění a v roce 1946 na základě přímých voleb k ustavení Ústavodárného národního shromáždění, nabyly parlamentní instituce v tomto mocenském

zápasu značného významu. Staly se nástroji tohoto boje i samotným bojištěm, ve kterém však vše záleželo nikoliv na různých parlamentních kombinacích, jak o to usilovali představitelé buržoazie, nýbrž na jednotě dělnické třídy a pracujících mas, na jejich síle organizované prosazovat všude ve státě svoji vůli a zájmy.

Z toho, co bylo uvedeno, vyplývá, že sněmovna hrála v mocenském zápase významnou roli, nikoliv však v boji o přístup k moci — tento boj byl již vítězně vybojován, — ale v boji o udržení a upevnění moci pracujícího lidu, v boji za vytlačení buržoazie ze zbývajících mocenských pozic, v boji o definitivní rozhodnutí otázky moci.

Ovšem vítězství v tomto boji nelze rozhodnout a vybojovat pouhými parlamentními usneseními, i kdyby parlament schválil nejdůslednější revoluční program a zákony. Vše záleží na tom, aby provádění těchto aktů bylo pevně v rukou zástupců revolučních tříd. V tomto smyslu je třeba zvláště zdůraznit význam národních výborů jako orgánů nové lidové moci; Klement Gottwald o nich výstižně prohlásil, že na jejich dalším upevnění, rozvinutí, pozdvižení jejich autority záviselo nesmírně mnoho, skoro všechno.³¹⁾ Neméně důležité bylo, že se strana opírala o jednotné revoluční odborové hnutí a že trvala na tom, aby pozemkovou reformu prováděly rolnické komise, tedy rolníci sami. Velký význam dále mělo, že strana po vítězných volbách v květnu 1946 podle ústavních zvyklostí trvala na tom, aby jejím představitelům bylo svěřeno jak vedení vlády, tak některá nejdůležitější ministerstva.

To vše lidovým masám usnadnilo a umožnilo rozhodnout mocenský zápas ve svůj prospěch. Vítězství v tomto boji vyžadovalo, aby komunistická strana jako vůdčí síla dělnické třídy a ostatních pracujících shromáždila kolem sebe pevnou většinu národa a dovedla vůli této většiny prosadit jak ve vládě, tak v Národním shromáždění, a i v těchto orgánech vytvořit kolem sebe pevnou většinu. Tuto politiku strana uskutečňovala, opírajíc se přitom důsledně o politiku Národní fronty, o důslednou spolupráci se všemi pokrokovými silami, zejména socialistickými.

* * *

Všimněme si nyní některých ústavních momentů týkajících se Národního shromáždění, zejména těch, které z hlediska průběhu únorových událostí měly jistou důležitost.

Platné ústavní předpisy určily Ústavodárnému národnímu shromáždění postavení nejvyššího orgánu moci zákonodárné a orgánu majícího kontrolu nad činností vlády, aniž se však něco v dosavadním systému právních vztahů mezi nejvyššími orgány státu změnilo.³²⁾

Došlo však ke zrušení dvoukomorové soustavy, což znamenalo, že v parlamentě nemohly být proti sobě uměle stavěny dvě komory. Kontrola voličů a jejich tlak na poslance a Národní shromáždění se tak mohly účinněji projevit.³³⁾

Dále šlo o konstituantu, o ústavodárné shromáždění, kterému bylo ústavním zákonem výslovně uloženo vypracovat novou ústavu. Aby k vypracování nové ústavy skutečně došlo, bylo volební období sněmovny stanoveno na dva roky. Tato krátká lhůta — jinak platilo a platí u nás šestileté volební období — směřovala k tomu, aby došlo k uzákonění nové ústavy v době, kdy všechny základní objektivní a subjektivní, vnitřní a vnější faktory svědčily o tom, že revoluční vlna je nadále na vzestupu. Krátké volební období bylo jednou ze zábran proti pokusům buržoazních politiků jednání o ústavě protahovat a odkládat na dobu pro ně možná výhodnější. Přispělo též k tomu, aby bdělost pracujících a jejich požadavky mohly být i vůči Národnímu shromáždění důsledněji uplatněny. Strana dokonce proto původně doporučovala jen jednoroční volební období Ústavodárného národního shromáždění.³⁴⁾

Dále byly odstraněny jakékoliv orgány soudní kontroly nad sněmovnou. Kontrola ústavního soudu zanikla fakticky již tím, že k jeho jmenování od r. 1930 již nedošlo. Volební soud byl zrušen ústavním zákonem. Jeho zrušení mělo jednak všeobecný demokratický význam, jednak znamenalo, že reakční představitelé ostatních politických stran nemohli různými pletichami zakročovovat proti pokrokovým poslancům vlastních stran, jak to činili v předmnichovské republice.³⁵⁾

Zvláště důležité byly demokratické zásady volebních předpisů, na jejichž základě bylo Ústavodárné národní shromáždění zvoleno. Tyto předpisy zachovaly všechny dosavadní formálně demokratické principy volebního práva, zásady všeobecného, rovného, přímého volebního práva a tajného hlasování a zásady poměrného zastoupení. Současně rozšířily snížením věkové hranice aktivního a pasivního volebního práva okruh voličů o velký počet mládeže, zakotvily volební právo příslušníků armády a Sboru národní bezpečnosti a umožnily voličům též účast na volbách mimo bydliště. Volební předpisy dále vylučovaly z aktivního a pasivního volebního práva nejaktivnější kolaborantské kruhy buržoazie a odstranily všechny momenty volební geometrie dřívějších volebních řádů, které výrazně zvýhodňovaly volební obvody, ve kterých velká část voličstva pocházela z řad buržoazie a zámožnějších středních vrstev. Demokratické zásady volebních předpisů, zbaveny všech těchto omezení a naopak do jisté míry omezující buržoazii, mohly se nyní na základě změněných třídních a mocenských podmínek plně projevit k prospěchu dělnické třídy a pracujících a jejich komunistické strany, protože možnosti nátlaku buržoazie na voliče a obvyklý monopol jejích politických stran na všechny prostředky volební agitace byly již značně omezeny.³⁶⁾

Uvedené pokrokové ústavní prvky neměly pochopitelně z hlediska boje o moc rozhodující význam, byly spíše symptomem a náznakem hlubokých mocenských přeměn než jejich skutečným výrazem.

Jaký byl vztah buržoazních politiků a jejich ústavních teoretiků k tomuto nejvyššímu zastupitelskému orgánu? Na jedné straně vyzdvihovali sněmovnu

nad Národní frontu a vládu, ovšem nikdy ne nad presidenta. Hovořili o nezávislosti sněmovny a poslanců, pokoušeli se nesčetněkrát postavit parlament do opozice proti vládě, jakoby parlament byl složen z jiné látky než vláda, jak to výstižně charakterizoval Klement Gottwald.³⁷⁾ Všechno toto úsilí směřovalo k zneužívání parlamentu, k sabotáži vládního programu jednomyslně schváleného sněmovnou; zejména některé sněmovní výbory, ve kterých převládlo reakční seskupení poslanců ostatních stran Národní fronty, hrály v tomto směru neblahou úlohu.

To je však jedna stránka věci. Obhájci buržoazní parlamentní demokracie, kteří se vždy snažili líčit věc tak, jakoby parlament byl jakousi dokonalou demokratickou institucí, ve skutečnosti odmítali nejen vše nové a lidové, co se již v parlamentě projevilo, ale i řadu formálně demokratických prvků, když se ukázalo, že v dané situaci nejsou pro buržoazii výhodné.

Je příznačné, že v takovém názoru byli zajedno všichni ústavní experti od lidovce Weyra až k pravicovým sociálním demokratům Meissnerovi a Peškovi, i když pochopitelně v podrobnostech se jejich názory lišily. Jejich protidemokratické názory, a to i z hlediska formálně demokratického, projevíly se zřetelně v návrzích na postavení parlamentu v nové ústavě.

Skoro všichni doporučovali znovu zřídit druhou komoru, ať již v té či oné formě. Zvláště příznačný v tomto směru byl návrh pravicového sociálního demokrata Meissnera zřídit zvláštní sbor právníků, stojících mimo zákonodárný sbor, a jmenovaný presidentem republiky. Tomuto sboru mělo být vyhrazeno posuzovat zákony Národního shromáždění prý jen z hlediska čistě právnických otázek, pro něž prý občanstvo nemá valného pochopení. Tento návrh byl přímo klasickým vzorem i formálně protidemokratického postoje autora. Kautely, které doporučoval, aby si tento sbor nepřisvojoval politickou pravomoc, byly směšné.³⁸⁾

Všichni tito autoři samozřejmě požadovali znovu zřídit ústavní soud, který českoslovenští buržoazní politikové zrušili fakticky již v roce 1930, protože se za tehdejších politických a mocenských podmínek k ničemu nehodil. Nyní doporučovali tuto instituci nejen obnovit, ale její pravomoc ještě značně rozšířit. Jmenování jeho členů ponechali samozřejmě nadále v rukou presidenta republiky. Zvláštní důraz kladli na rozšíření pravomoci ústavního soudu v otázkách kontroly zákonodárství a dokonce navrhli dát mu pravomoc rozhodovat s konečnou platností o otázkách zřizování a zániku politických stran i o ztrátě mandátů, vystoupí-li poslanec ze své strany.³⁹⁾

Je zřejmé, že tito autoři zejména odmítali všechny demokratické návrhy na odpovědnost poslanců lidu, na právo voličů poslance kontrolovat a případně je i odvolat. Prohlašovali, že tuto zásadu nelze uskutečnit a že není ani žádoucí.

Z toho, co bylo uvedeno, je zřejmé, že halasně vyhlášená parlamentní demokracie byla i v buržoazně demokratickém pojetí těchto autorů i z hlediska formální demokracie velmi omezena, o jejím protilidovém charakteru ani ne-

mluvě. Na druhé straně však ve všech těchto návrzích byla vidět zřejmá snaha všestranně posílit pozici prezidenta republiky na úkor demokratických institucí, zejména i parlamentu a vlády, protože v dané situaci byla instituce tzv. silného prezidenta nejvyšší politickou a ústavní moudrostí československé buržoazie.

Všimněme si nyní otázky, která z hlediska ústavního řešení únorové krize byla zvláště důležitá, tj. otázky většiny. Budiž výslovně zdůrazněno, že máme na mysli zejména i formální stránku věci, protože z hlediska ústavy má tato stránka věci základní význam.

Přes všechna opačná tvrzení utečeneckých autorů je třeba vidět, že volby do Ústavodárného národního shromáždění přinesly i formální těsnou většinou obou socialistických stran. Od tohoto okamžiku reálné nebezpečí pevné pokrokové většiny v parlamentě strašilo reakční politiky, kteří vynaložili nemalé úsilí, aby zejména za pomoci pravicových sociálních demokratů tomuto nebezpečí čelili.

Tyto obavy z pokrokové většiny i v parlamentě našly u různých buržoazních autorů i jakýsi teoretický výraz. Ústavní experti národních socialistů a pravicových sociálních demokratů „objevili“ nový problém demokracií, totiž tzv. ústavní ochranu menšiny ve sněmovně. Přímo navrhli, aby práva menšiny v parlamentě byla v ústavě široce zakotvena. Meissner např. navrhoval, aby menšině ve sněmovně bylo poskytnuto právo odvolat se k jinému ústavnímu činiteli, a to k prezidentu republiky. Prezident republiky by na základě takového návrhu mohl použít proti zákonům usneseným parlamentní většinou práva veta. Meissner současně odmítal myšlenku, aby menšina měla právo odvolat se k lidu, protože, jak prohlašuje, referendum je zařízením velmi choulostivým a každé hlasování lidu vzrušuje politickou hladinu. Proto lze tohoto prostředku použít jen v míře nejnutnější.⁴⁰⁾

Kubešův oficiální národně socialistický návrh ústavy z ledna 1948 dokonce doporučoval, aby jedna pětina členů Národního shromáždění měla právo podat o zákonech usnesených Národním shromážděním stížnost ústavnímu soudu.⁴¹⁾

Jak vidno, buržoazní ústavní experti se obávali pokrokové většiny v parlamentě nejen v přítomnosti, ale zejména i do budoucna, a všemi prostředky se snažili této stále hrozící většině, která by skutečně reprezentovala většinu lidu, čelit.

Stanovisko Komunistické strany Československa k otázkám většiny bylo zcela jiné. Strana byla pevně rozhodnuta zcela využít možnosti pokojného rozvíjení socialistické revoluce, této v historii neobvykle vzácné, výjimečné a neobvykle cenné možnosti, řečeno Leninovými slovy.⁴²⁾

V této souvislosti hrála otázka většiny ve faktickém, ale i ve formálním smyslu nemalou roli. Pro posouzení této otázky má důležitý význam zasedání ústředního výboru Komunistické strany Československa koncem května 1946, a to

referát a závěrečné slovo Klementa Gottwalda. Po zevrubném rozboru volebních výsledků i otázek sestavy nové vlády, jejího programu, nové ústavy a postupu protivníků dospěl Klement Gottwald k závěru, že v dané situaci je rozhodující získat většinu národa pro politiku strany. Výslovně zdůraznil, že „naše strana nejen fakticky, nýbrž i formálně půjde kupředu, abychom při příštích volbách měli už absolutní většinu, abychom prádlo mohli už vyprat načisto“.⁴³⁾

Heslo získání většiny národa pro politiku strany vystupovalo mimořádně do popředí po lednovém zasedání ústředního výboru Komunistické strany Československa v r. 1947. Vyzdvihnutí tohoto hesla nutno vidět v těsné souvislosti se zákonitou snahou reakčních společenských sil převrátit dosavadní vývoj a znovu dobýt svého výsadního postavení. Heslo získat většinu pojímala strana jako svůj hlavní úkol, který bude uskutečňovat v průběhu stále se zostrujících třídních zápasů. Na zmíněném zasedání řekl Klement Gottwald v této souvislosti v závěru: „Ještě ke konci o otázce získání většiny národa pro naši stranu a pro naši politiku. Dali jsme se na cestu, kterou jdeme, tj. na cestu pokojného přechodu k socialismu. Získání většiny národa pro naši stranu je na této cestě jednou z velmi vážných etap a mezníků. Již tu bylo řečeno, že musíme jít za tím získat národ pro naši stranu v každodenním zápase o zájmy národa, až by se to nakonec projevilo ve volbách. Jsem přesvědčen, že jak ústřední výbor, tak i celá strana budou tuto věc chápat, jak je skutečně myšlena.“⁴⁴⁾

Z uvedeného vyplývá, že heslo strany získat většinu národa bylo aktivním bojovým heslem. Zejména nemělo nic společného s oportunistickým sociálně demokratickým pojetím, které pracující odkazovalo s jejich požadavky až na volební výsledky, až bude získáno oněch známých 51 % ve volbách. Heslo strany získat většinu vedlo naopak pracující k okamžitému prosazování a provádění svých požadavků. Vyjadřovalo současně odhodlání strany pevně setrvat ve vládních pozicích, jak to zcela odpovídalo volebnímu vítězství strany v r. 1946, všestranně posílit revoluční proud i shora, zneškodnit všechny pokusy politických partnerů o protikomunistické seskupení, zejména ve vládě a v parlamentě. Právě tento zápas o vytvoření bojové jednoty pracujících kolem strany byl současně cestou a zárukou získání i formální většiny ve volbách.

Všimněme si nyní otázky většiny v Národním shromáždění před únorovými událostmi. Jak známo, Národní shromáždění hlasovalo v zásadě o všech svých usneseních, ať se již týkala zákonů, mezinárodních smluv, rozpočtů, důvěry vládě apod., v plenárních schůzích jednomyslně. Tak všechny v zásadě pokrokové zákony, které v různých směrech byly ostře zaměřeny proti buržoazii (stačí např. jen vzpomenout zákona o milionářské dávce, zákona o stíhání černého obchodu apod.), byly po jistých kompromisech přes všechny opoziční řeči reakčních poslanců schváleny i hlasy těchto reakčních poslanců. To vše svědčí, jak sněmovna jednala pod tlakem všech prostředků mimoparlamentního boje, pod tlakem většiny pracujícího lidu, a dosvědčuje i to, jak se reakce

musela všestranně snažit své protilidové záměry zakrývat. Tato kladná stránka nemůže však zastrít skutečnost, že v různých výborech Národního shromáždění — tak říkajíc za zavřenými dveřmi, které ovšem naše strana vždy dokořán otevřela, aby se pracující mohli do toho podívat i vměšovat — podařilo se v důsledku různých protivládních a protikomunistických seskupení zabránit, aby příslušný návrh byl vůbec předložen plénu Národního shromáždění.⁴⁵⁾

Z toho, co bylo uvedeno, je zřejmé, že jednota hlasování v plenárních schůzích nebyla věcí definitivní a právem vznikla otázka, jak by dopadlo hlasování Národního shromáždění, kdyby šlo o hlasování o nejzávažnějších sporných politických otázkách za mimořádných okolností. K takovému kritickému hlasování však před Únorem nedošlo. Ovšem došlo v plénu Prozatímního národního shromáždění a Ústavodárného národního shromáždění třikrát k bojovnému hlasování o politických otázkách v daném okamžiku vážných. Prvé hlasování se týkalo otázky tzv. prázdných lístků před volbami v r. 1946. Druhé hlasování se týkalo volby dočasného předsedy Ústavodárného národního shromáždění v červnu 1946, za kterého strana kandidovala soudruha Zápotockého. Toto hlasování souviselo s vážnými překážkami, které kladli reakční představitelé národně socialistické strany sestavování vlády za předsednictví Klementa Gottwalda a Budovatelskému programu. Třetí hlasování v prosinci 1947 se týkalo vydání poslanců Bugára a Kempného, generálních tajemníků slovenské demokratické strany, k trestnímu stíhání pro zločin velezrady v souvislosti s odhalením protistátního spiknutí na Slovensku. Toto hlasování zejména bylo jakousi předzvěstí, co čeká každého, kdo se spikne proti lidově demokratickým řádům republiky.

Všechna tři bojová hlasování přinesla většinu silám demokracie a socialismu, zejména pro součinnost komunistických a sociálně demokratických poslanců v dané otázce, ovšem též za podpory jiných pokrokových poslanců.

K otázce většiny v parlamentě přináší důležitá svědectví i řada pamfletů psaných ztroskotanými veličinami v emigraci. Přestože vždy znovu vypočítávají, jakou většinu měly ostatní strany Národní fronty v parlamentě (jak známo, tento fakt nikdo nepopíral) a vzájemně se obviňují, že tuto většinu nikdy nedali dohromady, prozrazují základní faktory, proč tuto většinu nemohli vytvořit a proč byla i v nejkritičtějším okamžiku zajištěna v parlamentě pokroková většina. Jak Ripka, tak Smutný, Lettrich a řada dalších píší, že krize musela být v Únoru vyvolána ještě před sjezdem závodních rad a před sjezdem zastupců rolnických komisí, protože po konání těchto sjezdů nebylo již nejmenší naděje zabránit přijetí dalších znárodnovacích zákonů, základních zemědělských zákonů i nové ústavy. Přímě píší, že volby nesměly být nikdy připuštěny pod dojmem těchto agitačních zákonů komunistů. Současně přiznávají, že otázka 8 důstojníků Sboru národní bezpečnosti, kterou vynesli, byla pouze záminkou pro vyvolání vládní krize, protože před širokou veřejností nemohli své záměry otevřeně přiznat.⁴⁶⁾

Tato přiznání mimo jiné také znamenají, že nejen převážná většina lidu žádala provádění dalších socialistických a demokratických opatření, ale že i v Národním shromáždění byla zajištěna většina pro uzákonění těchto požadavků. Vyvolání vládní krize v tomto okamžiku směřovalo mimo jiné také k tomu, aby se mocenskopolitickým převratem změnila v parlamentě většina ve prospěch reakce.

Ovšem toto chytračení s volbou data vyvolání krize nemohlo nic změnit na základní skutečnosti, že lidové masy byly již v důsledku obezřetné politiky komunistické strany plně připraveny nejen lidově demokratický řád uhájít, ale i prosadit další socialistické přeměny, že tedy strana již do Února většinu národa pro svoji politiku získala.

Tato základní skutečnost nemohla nemít svůj odraz v parlamentě při vytváření pevné většiny obrozené Národní fronty, ke které se v rychlém spádu událostí přidali mnozí kolísaví poslanci i obojetníci. Tak nakonec i v parlamentě zůstala reakce izolována a nemohoucná, neměla ani podporu těch poslanců, s kterými mohla jinak pevně počítat.

Svědčí o tom ještě další okolnost, o které již byla zmínka, že totiž v parlamentě nedošlo ani na počátku krize ani v jejím průběhu k nejmenšímu pokusu využít možností daných ústavními předpisy a navrhnout např. v souvislosti s otázkou osmi důstojníků Sboru národní bezpečnosti Gottwaldově vládě nedůvěru. Podání takového návrhu by jistě situaci zkomplikovalo a při nejmenším krizi protáhlo, oč konec konců reakci také šlo. Avšak zřejmě se nenašlo 100 poslanců, jejichž podpisů by bylo bývalo podle ústavy na takovém návrhu třeba.

V souvislosti s výkladem otázky většiny a jejích ústavních stránek v parlamentě je třeba se ještě zmínit o jedné epizodě, jejíž význam reakční autoři zkreslují. Shodou okolností bylo již před začátkem otevřené vládní krize na základě usnesení předsednictva Národního shromáždění rozhodnuto svolat plenární schůzi parlamentu na den 24. února. Podle předpisů jednacího řádu platilo, že o době a pořadu schůzí sněmovny rozhoduje předsednictvo, pokud je sněmovna sama neurčila.⁴⁷⁾ Dne 23. února se však předsednictvo jednomyslně usneslo svolanou schůzi nekonat a odvolat ji. Usnesení předsednictva bylo motivováno snahou přispět k urychlenému vyřešení vládní krize ústavní a parlamentní cestou a zabránit jakýmkoliv průtahům a překážkám, jimiž v daném okamžiku reakce hledala cestu k ústupu. Ovšem reakčním poslancům nic nebránilo vynutit si na předsednictvu konání plenární schůze podáním písemného návrhu, který by podepsalo 100 poslanců. Avšak, jak již bylo řečeno, k tomu již reakce neměla ani v parlamentě potřebné síly.

Konec konců plán a postup představitelů reakce směřoval především k tomu uskutečnit státně mocenský převrat pomocí presidenta republiky a zajistit jeho úspěch protiústavním postupem Benešovým. President představoval jakousi zeď, za kterou se chtěla reakce zabarikádovat, strhnout s sebou kolísavce jak v parlamentě, tak i mimo něj a parlament postavit před hotovou věc.

Všimněme si nyní v závěru našich úvah o problému většiny v parlamentě otázky vytváření této většiny a jejího ústavního uplatnění v Únoru.

Podle stranické příslušnosti poslanců, která se ve sněmovně organizačně projevovala v jejich členství v poslaneckých klubech jednotlivých stran, byl stav v době, kdy se sešlo Ústavodárné národní shromáždění, takový: kluby poslanců Komunistické strany Československa a Komunistické strany Slovenska měly 114 členů (KSČ 93 a KSS 21). Klub poslanců Čs. strany sociálně demokratické měl 39 členů (z toho 2 hospitanti Strany práce na Slovensku). Klub poslanců Čs. strany národně socialistické měl 55 členů; klub poslanců Čs. strany lidové měl 46 členů; klub poslanců slovenské Demokratické strany měl 43 členů a 3 poslanci Strany slobody byli mimo klub.⁴⁸⁾

Ve všech poslaneckých klubech nekomunistických stran Národní fronty se čím dále tím více odrážel onen proces, který probíhal v masách členstva a voličů těchto stran, totiž proces a prvky dělení na pravicový reakční směr, na kolísavý střed a na levice. Zvláště v sociálně demokratickém klubu, a to i po brněnském sjezdu sociálních demokratů na podzim r. 1947, udržovala levice své pozice v poslaneckém klubu a v rozhodujících okamžicích vedla kolísavce za sebou.

Uvedené změny bylo možno pozorovat po celou dobu trvání Ústavodárného národního shromáždění i v ostatních nekomunistických stranách Národní fronty.

Ovšem toto dělení na směry uvnitř poslaneckých klubů v parlamentě mělo svoje zvláštnosti. Je třeba říci, že poslanci nejsou prostými stoupenci a funkcionáři strany, nýbrž tak říkajíc důstojnickým sborem příslušné strany a to dosti vysoké hodnosti. To znamená, že jsou mnohem úžeji spjati s vedením příslušné strany a někteří z nich jsou přímo představiteli tohoto vedení. Na poslance se v každém směru účinněji vztahují organizační pravidla jejich stran a klubů i otázky stranické disciplíny. Jak známo, byly tyto otázky v českých politických stranách již tradičně dosti zdůrazněny a dokonce organizační a disciplinární pravidla v některých stranách byla prakticky zbavena všech zbytků i formálního demokratismu. To vedlo např. v lidové straně k úplnému autoritativnímu vůdcovství jedné osoby. Jak známo, spojoval Šrámek ve své osobě funkce předsedy strany, předsedy poslaneckého klubu i náměstka předsedy vlády, rozhodoval výlučně sám o postupu lidoveckých ministrů a poslanců. Stav věcí v této straně byl takový, že osobním rozhodnutím Šrámkovým byli vázáni všichni vedoucí funkcionáři strany a jeho rozhodnutí nahradila jakékoliv kolektivní usnesení kteréhokoliv voleného orgánu strany.⁴⁹⁾

Kdo představoval jádro reakce v parlamentě? Přími a bezprostřední představitelé velkoburžoazie byli v důsledku zákazu svých politických stran z účasti v parlamentě v zásadě vyloučeni. Jádro reakce je třeba vidět především v početně sice nevelké (asi 22 poslanců), avšak o to vlivnější skupině londýnské buržoasní emigrace. Příslušníci této skupiny zastávali zejména v českých stranách všechny klíčové pozice, a to jak ve vládě, tak v parlamentě i v samotných vede-

ních stran. Oni především měli blízko k Hradu, byli v nejužším styku s Beněšem. Současně měli blízko i k západním imperialistickým mocnostem a k jejich zastupitelským úřadům u nás a hlavně oni byli jejich politickou agenturou. Přes různou stranickou příslušnost tvořili z politického hlediska jeden celek. Tato skupina bez rozdílu stranické příslušnosti měla vůdčí podíl na vypracování strategie a taktiky kontrarevoluce. Navenek tato skupina vystupovala pod hesly buržoazně demokratickými i sociálreformistickými a odvolávala se na svou mnohdy velmi pochybnou účast v národně osvobozeneckém boji. K ní se přidružovali někteří předmnichovští politikové a poslanci maloburžoazních stran, kteří jako vždy, tak i nyní stáli na půdě obhajoby zájmů kapitálu. Dále šlo o skupinu bývalých funkcionářů agrární strany, kteří našli legální přístřeší ve všech nekomunistických stranách Národní fronty, zejména však v národně socialistické straně. Toto seskupení reakčních poslanců, ke kterým se přes všechny vážné rozpory v národnostní otázce přidružili agrárníci a luďáčtí členové poslaneckého klubu demokratické strany, tvořilo stranu reakce v parlamentě.

Tmelem Národní fronty v parlamentě byli komunističtí poslanci. K nim se ve všech zásadních otázkách přidružovali levicoví sociální demokraté strhující za sebou mnohdy převážnou část svého klubu. Též řada poslanců ostatních stran, kteří v zásadních otázkách vnitřní a zahraniční politiky státu byli důslednými přívrženci politiky Národní fronty, politiky uskutečňování vládního programu, politiky pevného spojení se Sovětským svazem, mnohdy spolupracovala s komunistickými poslanci. Šlo zejména o poslance, kteří byli funkcionáři Revolučního odborového hnutí, a poslance aktivně činné v národně osvobozeneckém hnutí, ve kterém se již přibližovali ke komunistům.

Nebylo bez významu, že šestičlenné předsednictvo Ústavodárného národního shromáždění, ve kterém byli zástupci čtyř českých a dvou slovenských stran Národní fronty, bylo orgánem, jehož členové, zvláště jeho pět místopředsedů, postupovali ve všech rozhodujících otázkách v duchu politiky Národní fronty a úzké spolupráce pokrokových poslanců.

Čím více se chýlilo k otevřené krizi, tím více se začaly projevovat prvky diferenciace i v řadách kolísavých poslanců ostatních stran Národní fronty a řada z nich projevovala v kuloárech sněmovny své obavy a pochybnosti o politice pravice.

V únorových dnech, když od prvního okamžiku bylo zřejmé, že většina národa jde za komunistickou stranou, za politikou pevné Národní fronty, za vládou Klementa Gottwalda, dovršil se i v parlamentě onen krystalizační proces.

Ovšem rozhodující význam měl průběh událostí mimo parlament. Očistná bouře únorových událostí znamenala současně i vyvrcholení procesu nyní již nepřekonatelného rozporu mezi reakčním vedením některých politických stran a stoupenců těchto stran z pracujících vrstev národa.

Výzva Klementa Gottwalda ze soboty dne 21. února k tvoření akčních výborů Národní fronty přivedla tisíce příslušníků a funkcionářů těchto stran, přes

vyhrůžky a zákazy jejich vedení, k vstupu do akčních výborů a k spolupráci s komunisty na základě obrozené Národní fronty. Sjezd závodních rad dne 22. února ukázal, že vedení těchto stran ztratilo vliv nad svými stoupenci z řad dělnictva a zaměstnanců. Mezi více než 8000 delegáty tohoto sjezdu bylo mimo jiné kolem 500 odborářů z řad národně socialistické strany i několik set členů strany lidové a strany demokratické. Rezoluce sjezdu vyzdvihující zejména požadavek dalšího rozsáhlého znárodnění a zaměřená ostře též proti reakčnímu vedení těchto stran byla schválena 8000 hlasy proti desíti. Demonstrační generální stávka, která se konala na základě usnesení sjezdu dne 24. února, ukázala úplnou jednotu dělníků a zaměstnanců bez rozdílu stranické příslušnosti.

Obdobně probíhaly též přípravy na sjezd rolnických komisí a volba delegátů. Z řad malých a středních rolníků byly zvoleny nejen tisíce delegátů bezpartijních, ale též tisíce delegátů z řad nekomunistických stran Národní fronty, a to proti vůli a zákazu vedení těchto stran.

Statisícové pokojné demonstrace v hlavním městě a v ostatních průmyslových střediscích i pokojné demonstrace ozbrojených dělnických milicí ukázaly sílu a rozhodnost dělnické třídy.

Jednota pracujícího lidu, této velké většiny národa, bez rozdílu politické příslušnosti byla zcela zřetelná.

Tato jednota převážné většiny pracujících, kteří tak jednoznačně vystupovali na obranu lidově demokratického řádu a zákonné vlády, svědčila o zcela reálné naplnění platné ústavní zásady, že lid je jediným zdrojem státní moci. Jedině lid, tento rozhodující demokratický činitel, umožnil Komunistické straně Československa prosazovat nejen pokojné, ale i ústavní a parlamentní řešení hluboké státní krize. Tyto projevy bezprostřední demokracie, kterými svrchovaný lid vůči všem orgánům státu, prezidenta, parlament a vládu nevyjímaje, prosazoval svoji vůli, zcela paralyzoval nemalé potenciální síly kontrarevoluce. Reakce, která se původně domnívala, že rezignací dvanácti ministrů rozdvojí národ, že sama bude schopna vyvinout všemožný nátlak, aby prosadila pád vlády nebo mocenský zvrat uvnitř vlády a parlamentu, nyní zjistila, že až na několik málo tisíc dezorientovaných studentů v hlavním městě je v lidu zcela bezmocná a slabá. Jediné reálné síly, které reakci ještě zbyly, totiž Beneš ve funkci prezidenta republiky a sliby zastupitelských úřadů imperialistických velmocí o zásahu zvenčí, již nestačily kontrarevoluci zachránit.

Tento průběh událostí nemohl nemít rozhodující vliv na situaci v parlamentě, na poslance a poslanecké kluby nekomunistických stran Národní fronty.

Již v prvních dnech ba skoro hodinách krize se projevil vliv sociálně demokratické levice jak ve straně, tak v parlamentě. Dále čtyři poslanci, a to čelní funkcionáři lidové, národně socialistické a slovenské demokratické strany, se dali k dispozici předsedovi vlády a souhlasili s tím, aby se stali členy vlády Klementa Gottwalda doplněné na základě široké obrozené Národní fronty.

Dne 23. února zúčastnili se někteří poslanci těchto stran porady pro utvoření Ústředního akčního výboru Národní fronty.

Dne 24. února se konala ustavující a první schůze akčního výboru Národní fronty poslanců Ústavodárného národního shromáždění (tzv. Akční výbor parlamentní Národní fronty) za účasti poslanců všech politických směrů. Základním usnesením této schůze bylo organizovat pevnou většinu ve sněmovně na podporu vlády Klementa Gottwalda s vyloučením těch, kteří politiku Národní fronty sabotovali a zradili. Dále bylo usneseno ovlivňovat prostřednictvím této většiny činnost Ústavodárného národního shromáždění tak, aby byla plně zaměřena k plnění vládního programu, zejména též k uzákonění nové ústavy a k podpoře budovatelského úsilí lidu a jeho požadavků, a konečně bylo usneseno zabránit v budoucnosti všem pokusům postavit Ústavodárné národní shromáždění a jeho orgány do umělé opozice proti vládě.

Dne 25. února se konala druhá schůze parlamentní Národní fronty a ve smyslu uvedených zásad byl vypracován přípis těm poslancům, se kterými se počítalo, že by mohli tvořit parlamentní většinu, ovšem s vyloučením všech těch poslanců, kteří byli známi svým reakčním zaměřením. Současně bylo těmto vybraným poslancům posláno prohlášení a byli požádáni, aby svým podpisem utvrdili svoji ochotu podepřít vládu Klementa Gottwalda v Národním shromáždění.⁵⁰⁾

Vytvořená již pevná většina v parlamentě, která se stále rozšiřovala, byla v rukou předsedy vlády důležitým a ústavně nevyvratitelným argumentem v jednání s prezidentem republiky, který se dále snažil krizi protahovat a jmenování nových členů vlády, i když šlo o čelné funkcionáře a poslance ostatních stran Národní fronty, oddalovat.

Téměř všichni vyzvaní poslanci (216) prohlášení písemně potvrdili. Vedle toho ještě dalších 34 poslanců, aniž byli k tomu vyzváni, protože šlo o reakční činitele, podalo svoje písemné a ústní prohlášení, že hodlají vládu Klementa Gottwalda podporovat. Není bez zajímavosti, že mezi touto skupinou byli dokonce dva ministři, kteří předtím rezignovali (lidovec inž. Kopecký a slovenský demokrat dr. Pietor). To vše bylo důkazem, že se nejen vytvořila pevná většina pro vládu Klementa Gottwalda doplněnou na základě obrozené Národní fronty, ale že došlo i k úplnému rozvratu reakčních sil, a to i v parlamentě.

Výrazem tohoto rozkladu byl i málo povšimnutý fakt, že se deset hlavních strůjců a účastníků pokusu o kontrarevoluční zvrát ihned po doplnění vlády Klementa Gottwalda čelnými funkcionáři jejich stran dobrovolně vzdalo poslaneckého mandátu. Tak se vzdali Zenkl, Ripka, Drtina, Stránský, Šrámek, Vojta Beneš a čtyři další jakéhokoli pokusu vystoupit a organizovat opozici v parlamentě, v čemž jim nikdo nehodlal bránit a z hlediska ústavy ani bránit nemohl. Přiznali tak nejen svoji úplnou porážku, ale i to, jak tomu bylo s většinou nejen v národě, což samozřejmě bylo a je rozhodující, ale i v parlamentě.⁵¹⁾

Vláda Klementa Gottwalda doplněná na základě obrozené široké Národní

fronty předstoupila nyní před Ústavodárné národní shromáždění se svým akčním programem, který vyjádřil znovu zásady vládního programu jakož i vše nové, co únorové vítězství pracujícímu lidu přineslo. Vláda požádala sněmovnu o souhlas s tímto programem a o vyjádření důvěry. Ústavní předpisy stanovily, že k vyslovení důvěry vládě je třeba přítomnosti nadpoloviční většiny poslanců a nadpoloviční většiny hlasů přítomných.⁵²⁾ V 90. schůzi sněmovny dne 11. března 1948 po rozpravě o vládním programu, ve které všichni řečníci včetně 3 poslanců nepřijatých do Národní fronty doporučili podepřít vládu, schválilo Ústavodárné národní shromáždění akční program vlády a vyslovilo vládě důvěru. Hlasování bylo jednomyslné. Z 230 poslanců, kteří se hlasování zúčastnili, bylo 106 komunistických poslanců a 124 poslanců ostatních politických stran, ať již přívrženců obrozené Národní fronty nebo stojících mimo ni.

Tímto aktem se v ústavním smyslu dovršil proces demokratického a parlamentního způsobu řešení vzniklé hluboké politické krize tak, jak to komunistická strana od prvního okamžiku požadovala a jak toto řešení proboujela dělnická třída, pracující lid, převážná většina našich národů.

Široká, avšak současně obtížná cesta budování socialismu byla dokořán otevřena. První základní kroky v tomto směru měly ještě těsnou souvislost s únorovými událostmi a našly velmi brzy i své ústavní vyjádření. Především šlo o soubor zákonů provádějících další široké znárodnění a další dalekosáhlou pozemkovou reformu, jak byly v Únoru vítězně proboujovány dělnickou třídou spolu s pracujícím rolnictvem. Tyto zákony dokonale omezovaly zbývající kapitalistické vlastnictví k výrobním prostředkům a byly prvním hlubokým ekonomickým důsledkem toho, že československá buržoazie byla v Únoru účasti na moci zbavena. Ústava 9. května pak právně utvrdila vládu pracujícího lidu — diktaturu proletariátu — i všechny již uskutečněné socialistické přeměny. Ústava se stala současně právním rámcem i aktivním nástrojem k vybudování socialismu v naší zemi. Avšak teprve volby nového Národního shromáždění koncem května 1948 ve lhůtě stanovené ústavou a volba Klementa Gottwalda prezidentem republiky odstranily i z nejvyšších orgánů státu poslední politické reprezentanty československé buržoazie. Tak se únorové vítězství pracujícího lidu dovršilo jak ve smyslu politickém, tak i státoprávním cestou ústavní, demokratickou a parlamentní.

4. NĚKTERÉ STRÁNKY MEZINÁRODNÍHO VÝZNAMU ÚNOROVÝCH UDÁLOSTÍ

Průběh únorových událostí, ve kterých se československý lid, lid jedné z hospodářsky, kulturně i sociálně nejvyvinutějších zemí Evropy, svobodně rozhodl nadále setrvat a ještě usilovněji pokračovat na marxisticko-leninské cestě socialistických přeměn ke komunistickým cílům, byl skutečností nejen národního, ale i hlubokého mezinárodního dosahu. Tato skutečnost je zvláště podtr-

žena tím, že se náš lid rozhodl ve velmi spleťité situaci a za ostrého střetnutí soupeřících a bojujících sil a že tento základní revoluční proces, jak byl podrobně osvětlen, se uskutečňoval v rámci existujícího ústavního zřízení — tedy nejen pokojně, ale z hlediska ústavy i zcela legálně a za podmínek široké demokratické svobody a formální rovnosti pro obě hlavní bojující třídy a jejich politické strany.

A právě tato stránka únorových událostí měla a má mimořádný mezinárodní význam.

Tento průběh vyvolal totiž zděšení mezi mezinárodní buržoazií a její agenturou — pravicovými sociálními demokraty, kteří na základě dosavadních zkušeností v západních buržoazně demokratických zemích považovali parlament a parlamentní vládu za naprosto spolehlivé záruky kapitalistické diktatury. Vývoj v Československu však dokázal, že ani parlamentní instituce nezachrání kapitalismus, jakmile se stanou nástroji skutečné lidové vůle. Zkušenosti z února 1948 se tak staly důležitým přínosem pro mezinárodní dělnické hnutí a jeho revoluční strany a hrály nemalou roli při vytváření idejí a usnesení XX. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu, pokud jde o možnost využít v nynějším období parlamentních cest pro přechod k socialismu.⁵³⁾

Čelní političtí představitelé, ideologové a propagandisté mezinárodní imperialistické buržoazie již od okamžiku vyvrcholení únorových událostí stále opakují a vždy znovu tvrdí, že prý pražské události jsou příčinou a počátkem období studené války. Tyto události prý nezvratně dokázaly a dokazují expanzivní úmysly komunistů. V této souvislosti tito činitelé stále hovoří o komunistickém pražském „puči“ v roce 1948, který prý zcela nelegálně a násilně vedl k nastolení komunistického režimu v Československu. Únorové události jsou tak uváděny jako „historický argument“ pro nutnost politiky z pozice síly a jako „důkaz“ nemožnosti uskutečňovat politiku soužití kapitalistických a socialistických zemí.

Nejvšeobecnější ideologický rámec a příčinu této argumentace, která zkresluje skutečný průběh a smysl československého Února a která je na hony vzdálena objektivní pravdy, je třeba především vidět v stálých pokusech buržoazních ideologů líčit marxisticko-leninskou teorii revoluce i strategii a taktiku komunistických stran vycházející z této teorie jako teorii a politické hnutí, které prý v násilném, krvavém převratě prováděném menšinou — tedy nedemokraticky — vidí jediný a základní prostředek k dosažení svých revolučních politických cílů. A právě proto, že politický vývoj lidově demokratického Československa vrcholí v Únoru nezvratně dokázal opak tohoto tvrzení, totiž praktickou možnost pokojného a nenásilného vývoje socialistické revoluce při plném využití parlamentních prostředků a institucí, jak to též odpovídá teoretickým úvahám klasiků revolučního dělnického hnutí i politickým programům řady komunistických a dělnických stran, je buržoazní propaganda i věda nucena buď falšovat nebo ignorovat fakta. Proto neudivuje, že i buržoazní vědci, kteří se jinak

snaží aspoň o faktografické zkoumání politických a státně právních jevů, jako např. Maurice Duverger ve svém „Droit constitutionnel et institutions politiques“, zcela bezmyšlenkovitě a bez nejmenšího důkazu píše o únorových událostech v souvislosti s naším ústavním zřízením a označují tyto události jednou větou jako „pražský puč“ (Coup de Prague).

Všechny pokusy zkreslovat taktiku a úmysly Komunistické strany Československa a marxisticko-leninskou teorii socialistické revoluce byly vyvráceny nezvratným faktem, že únorová politická krize byla vyřešena demokraticky a v souladu s ústavou, že parlament se plně osvědčil jako podstatná součást existující soustavy nejvyšších státních orgánů a že to byla právě Komunistická strana Československa, která na rozdíl od svých odpůrců z tábora reakce přísně dbala na dodržování ústavních předpisů.

Aniž chceme přeceňovat nebo dokonce fetišizovat některé demokratické stránky parlamentních institucí — vždyť jak často sloužily a slouží právě parlamentní instituce reakčním protilidovým silám k uskutečňování jejich zcela nedemokratických a kontrarevolučních záměrů tzv. suchou cestou (stačí v této souvislosti vzpomenout všech těch reakčních zvrátů i „parlamentní“ formy nástupu fašistických sil k moci) — je třeba jasně vidět, že tyto instituce v zásadě představují takovou formu vlády, která zejména za předpokladu širokého obecného volebního práva vybojovaného lidovými masami umožňuje a usnadňuje formování širokého demokratického lidového hnutí, zejména i dělnického. Za jistých předpokladů mohou tyto demokratické prvky parlamentních institucí hrát též významnou a důležitou roli v boji o nástup lidových mas k moci.

Je samozřejmé, že více či méně demokratické formy parlamentních a jiných zastupitelských institucí nemění nic na podstatě třídních a politických sil jimi reprezentovaných a v nich zastoupených. Přehlížet tuto základní skutečnost znamenalo by podléhat konstitučním iluzím. Rozpor mezi demokratickými formami parlamentu jakož i obdobnými státněprávními institucemi — zejména vyšly-li z voleb na základě širokého volebního práva — a mezi protilidovým a vykořisťovatelským charakterem hospodářských a politických zájmů, které buržoazie a všechny její politické strany a frakce prosazují i prostřednictvím parlamentu, nesmí být zahalen, nemá-li dojít k oslabení a odzbrojení demokratického hnutí lidových mas. To se zcela zřetelně projevilo zejména v reformismu, který na dlouhou dobu zachvátil dělnické hnutí a vedl k onomu známému parlamentnímu kretenismu orientujícímu sociálně demokratické strany především a takřka výlučně na otázky parlamentního a volebního boje. Na jedné straně činila tato stránka věci využití parlamentních institucí výhodným pro buržoazii, a to zejména i proto, že její panství v rámci těchto politických institucí není dotčeno žádnými změnami ve složení vlády, ve složení a seskupení buržoazních stran. Na druhé straně však v revolučním dělnickém hnutí vedl tento stav mnohdy k sektářskému odmítání parlamentních institucí vůbec,

k anarchosyndikalistickému popírání možnosti a účelnosti využití těchto institucí v demokratickém boji lidových mas a účasti v nich.

Po druhé světové válce v důsledku základních změn v poměru třídních sil mezi kapitálem a prací jak v mezinárodním měřítku tak uvnitř jednotlivých států nabyly problémy souvisící s využitím parlamentních institucí v demokratickém boji lidových mas velkého významu. V řadě evropských států vzhledem k vítězství lidových mas těchto zemí v národně osvobozeneckém a antifašistickém revolučním boji docházelo k obnovování resp. znovuzřizování parlamentních institucí. Budiž v této souvislosti poznamenáno, že by bylo nesprávné redukovat tyto instituce pouze na parlamenty a nevidět, že tyto instituce charakterizují a zahrnují celou soustavu nejvyšších státních orgánů, tedy i vlády a hlavy státu, jejich vzájemné vztahy i vztahy těchto orgánů k ostatním složkám státního aparátu. V době vítězství nad fašismem reprezentovaly tyto orgány třídní a politické síly, které se v té nebo oné míře zúčastnily antifašistického národně osvobozeneckého boje. Tyto síly tvořily zpravidla současně vládní většinu, resp. byly vůbec jedinými politickými seskupeními, která byla v těchto institucích zastoupena a do nich připuštěna. Je zřejmé, že v každé z těchto zemí měla tato politická seskupení svůj specifický třídní charakter a tradice, což se též zrcadlilo v různém politickém složení a v různé politické struktuře parlamentů a vládních orgánů. Společným rysem tohoto vývoje však bylo, že v těchto zemích docházelo zpravidla k velkému posílení postavení dělnické třídy a autority komunistických stran uvnitř národa při současném značném oslabení buržoazie. Vznikla pak taková situace, že dělnická třída a komunistické strany ve svázku s nejširšími lidovými vrstvami měly v těchto zemích reálné možnosti využít parlamentních institucí v přístupu k socialistické revoluci a k jejímu pokojnému a legálnímu rozvíjení. To na straně jedné. Na druhé straně buržoazie dobře cítila, že její panství i buržoazní ústavnost jako výsledek všeobecného volebního práva jsou právě vývojem a silou lidového hnutí vážně otřeseny, avšak nemohla se pro sílu tohoto hnutí ve svých restauračních a kontrarevolučních záměrech zpravidla uchýlit k zjevným násilným formám a metodám vládnutí a boje. Snažila se proto použít ke své záchraně parlamentních institucí a zejména buržoazně parlamentní taktiky, v níž se cítila být mistrem. Buržoazie se přitom opírala nejen o všechny své mocenské pozice uvnitř země, ale též o pomoc a nátlak zvenčí.

Záchrana panství buržoazie nejen v zemích střední a jihovýchodní Evropy, ale též v řadě západoevropských států byla nerozlučně spjata s úsilím vládnoucích kruhů Spojených států vytvořit celý systém agresivních bloků směřujících k izolaci a obklíčení Sovětského svazu. Jedním ze základních předpokladů úspěchu této politiky, jejíž smysl a cíl v období před Únorem vyjádřil Churchill ve známém projevu ve Fultonu, dále Trumanova doktrina a Marshallův plán, bylo upevnit postavení buržoazie zejména tím, že pokrokové síly, zvláště však komunistické strany, budou z jakýchkoliv vládních a klíčových státních pozic

odstraněny. Když při provádění této koncepce došlo k vyloučení komunistických stran a pokrokových představitelů z vlád ve Francii, Itálii, Belgii apod., nepopírala ani řada buržoazních autorů tyto souvislosti. Tak např. známý francouzský publicista François Goguel psal zcela otevřeně již v květnu 1947: „Čím to vše začalo, bylo Trumanovo poselství Kongresu... Spojené státy jsou nepochybně rozhodnuty vyloučit komunistický vliv nejen ve střední Evropě a na Balkáně, ale i v západní Evropě.“⁵⁴⁾

Nelze nevidět, že tyto a podobné pokusy buržoazie o vyloučení komunistů z vládních pozic a parlamentních většin se podařilo provést využitím a zneužitím parlamentních institucí. Buržoazie se nevzdala boje ani za nevidaného rozmachu lidových sil. Třebaže pokrokové síly byly schopny vytvořit vládu nejdemokratičtější a pravidlům parlamentarismu dokonale odpovídajícím způsobem a třebaže tyto síly získaly jasnou většinu, přece jen za podmínek kapitalismu nutno vždy počítat s možností reakčního politického převratu za využití starých buržoazních parlamentních praktik. Nejdůležitějším předpokladem takových reakčních manévřů bylo vytvořit v parlamentě nedemokratická, protikomunistická seskupení, zejména pomocí pravicových vůdců socialistických a maloburžoazních stran a tzv. politiky třetí síly.

Úspěchy „amerických sil“ ve vylučování komunistických a pokrokových sil v řadě západoevropských států z vládních pozic v průběhu roku 1947, i když to bylo v rozporu s demokratickým projevem vůle voličstva těchto zemí, posílily naděje mezinárodní buržoazie, že přes změněnou situaci mohou využít parlamentního systému a formy vlády k restauraci svých oslabených pozic, a to tím bezpečněji, čím více se podaří buržoazní reakci zachovat vnější zdání ústavnosti a formální demokracie. Právě v tomto směru hrálo nemalou roli Československo. Ovšem i zde nátlak a zásah imperialistických kruhů Spojených států do vnitřních záležitostí našeho státu byly zřejmé. Z mnoha svědectví uvedeme aspoň výroky Henryho Wallace, bývalého vicepresidenta Spojených států, z března 1948. Wallace tehdy mimo jiné pravil, že nemůže být pochyby o tom, že tehdejší velvyslanec Spojených států v Praze Steinhardt doufal, že v Československu dojde ke stejnému výsledku jako ve Francii a Itálii, kde na nátlak amerického státního departementu byli komunisté vytlačeni z vlády. Wallace dále uvedl, že velvyslanec Steinhardt popírá své spojení — ať už přímé nebo nepřímé — se členy vlády, kteří rezignovali, ale že 20. února okamžitě po svém návratu do Prahy vyslovil ve svém prohlášení naději, že se Československo zúčastní Marshallova plánu. „Věděl přitom“ — pokračoval Wallace — „a komunistické vedení také vědělo, že naše politika je výslovně označována za pomoc vládám, které vyloučí komunisty. V onom kritickém okamžiku bylo Steinhardtovo prohlášení jasně provokativní a přispělo k vyvolání české krize“.⁵⁵⁾

Hrubý zásah Spojených států do svrchovanosti Československé republiky se však minul svým účinkem. Únorová krize byla vyřešena nikoliv podle plánů a představ československé buržoazie a jejích mezinárodních spojenců, ale podle

vůle suverénního československého lidu. Přitom vůdčí síla lidu, Komunistická strana Československa, úzkostlivě dbala, aby všechno šlo ústavně, demokraticky a parlamentně.⁵⁶⁾

Přes všechny pokusy buržoazních falzifikátorů zakrýt tento průběh únorových událostí je i řada buržoazních autorů konec konců nucena přiznat, že vítězství lidových mas v Únoru bylo v Československu dosaženo ústavními a parlamentními prostředky, i když těmto nepopíratelným skutečnostem přisuzují zkreslený význam. Tato přiznání obvykle úzce souvisí se spory a vzájemným obviňováním těch, kteří únorovou krizi připravovali a vyprovokovali a byli v Únoru poraženi.

Jedním z prvních dokumentů majících význam v tomto směru byla zvláštní zpráva amerického Kongresu. Nedlouho po únorových událostech, v dubnu 1948, uveřejnila pátá subkomise zahraničního výboru Kongresu pod názvem „Strategie a taktika světového komunismu“ svůj výklad a komentář k únorovým událostem. V jakémisi historicko-filosofickém úvodu této zprávy jsou únorové události uváděny zcela libovolně do souvislosti s Macchiavellim a s jeho výroky o uchvácení moci, s postupem Napoleonovým v roce 1798 a s nastolením napoleonské diktatury apod. Po těchto učeně se tvářících nejasnostech jsou autoři tohoto dokumentu nuceni přiznat, že od osvobození naší vlasti po druhé světové válce byla v naší vlasti obnovena „kvetoucí česká demokracie“, i to, že se uplatnily demokratické metody v parlamentě apod. Ale to vše prý „nemělo viditelného účinku na snadnost, s jakou komunisté převzali moc, když byli připraveni“. Ve čtvrté kapitole této kongresové zprávy, která je bezprostředně věnována vyličení průběhu únorových událostí, autoři mimo jiné píší: „Jakmile se v každé straně našli vůdcové, kteří byli ochotni přijmout členství v nové vládě, bylo jasné, že většina v parlamentě je zajištěna,“ a dále dovozují, že Národní fronta a parlamentní systém fungovaly jako páky, jimiž byla opozice vytlačena z cesty. I pokud se týká presidenta republiky, zpráva Kongresu prohlašuje, že síly mobilizované ve státě vymohly od Beneše souhlas, jenž vše učinil legálním.⁵⁷⁾

V jiné publikaci⁵⁸⁾ vydané v r. 1950 v Londýně autor, jehož protikomunistický a protisovětský postoj je z obsahu knihy zcela zřetelný, usuzuje, že „nešťastný“ průběh únorových událostí byl způsoben především tím, že vůdcové politických stran, jež autor označuje z průhledných motivů za demokratické, ponechali v Gottwaldových rukou takovou strašlivou zbraň (formidable weapon), jako je parlamentní většina. Dále autor v řadě míst konstatuje, že president a velká většina poslanců dali k vyřešení únorové krize konstituční sankci a učinili tak jednání komunistů zcela legálním.

A konečně velmi průkazné svědectví z nepřátelského tábora obsahují již zmíněné stati Jaromíra Smutného, z nichž zcela zřetelně vyplývá, že to byla jediná Komunistická strana Československa, která důsledně dbala ústavních předpisů. J. Smutný v řadě míst zdůrazňuje, že kromě komunistů si v únoru-

vých dnech patrně nikdo jiný neuvědomil formální znění ústavy a že to byli komunisté, kteří se drželi znění ústavy, a Klement Gottwald, opřen o její ustanovení, postupoval podle ní při řešení vládní krize.⁵⁹⁾

Tři různé buržoazní prameny psané v různém odstupu času od únorových událostí, prameny plné zaujatosti proti komunismu, jsou nuceny připustit, že únorová krize byla řešena v rámci dané ústavy a parlamentními prostředky, a přiznat, že ústavnost a legalita byla na straně socialistických sil, že komunistická strana dovedla parlamentních a ústavních prostředků, které jinak sloužily buržoazii pro její protilidové a protidemokratické cíle, mistrně využít.

Únorové události se tak staly významným příkladem a precedentem reálné možnosti využít parlamentních forem a prostředků i ústavních cest při rozvíjení socialistické revoluce proletariátem, při nastolení diktatury proletariátu. V tom též spočívá jejich nemalý význam pro mezinárodní dělnické hnutí. Je to též jeden z významných důvodů, proč právě mezinárodní imperialistická buržoazie tak zděšeně na tyto události reagovala a proč její propaganda soustavně falšuje a zkresluje smysl právě i těchto stránek průběhu únorových událostí.

5. ZÁVĚR

Věnovali jsme se v tomto výkladu o únorových událostech a o otázkách s nimi souvisejících především pozornost ústavní a státně právní stránce věci. Z hlediska pokojného i legálního průběhu revoluce jde jistě o důležitou stránku věci. V průběhu rozvíjení revoluce šlo totiž zejména i o to, aby většina národa nejen podporovala revoluční stranu v boji mimo parlament, ale aby revoluční strana opírajíc se o většinu lidu dovedla vytvářet všechny podmínky, aby se tato většina projevila jak v Národním shromáždění, tak i ve vládě a aby tato většina v nejvyšších orgánech státu důsledně prováděla politiku, která odpovídá vůli a zájmům pracujícího lidu. Naše zkušenosti potvrdily, ovšem za mimořádně výhodných podmínek, že tato cesta je možná, že však platí plně to, co říkal Klement Gottwald, že klidná lidově demokratická cesta k socialismu je cesta správná, ale v jistém smyslu obtížnější.⁶⁰⁾

Bylo by však nesprávné dívat se na tuto klidnou ústavní a parlamentní cestu rozvoje socialistické revoluce izolovaně, odloučeně od všech základních faktorů, které takový vývoj revoluce umožňují.

Je třeba mít vždy na zřeteli, že tento vývoj v Československu závisel právě na několika základních faktorech, a to především na zcela mimořádně příznivé situaci všech vnitřních a vnějších podmínek revoluce, daných zejména existencí Sovětského svazu, jeho vítězstvím ve Velké vlastenecké válce, na všeobecném rozvoji revolucí jak v Evropě, tak zejména v Asii a s tím nezbytně související skutečností všeobecného oslabení imperialismu. Tyto vnější podmínky revoluce umožnily a usnadnily, aby mocenské třídní podmínky vytvořené národní a demokratickou revolucí, které byly též mimořádně příznivé, zajistily českoslo-

venské dělnické třídě společně s ostatními vrstvami pracujícího lidu od prvního okamžiku vůdčí podíl na státní moci.

Neméně důležité bylo, že zde byla vůdčí síla revoluce — Komunistická strana Československa — vyzbrojená teorií marxismu-leninismu a schopná uvést tuto teorii do života, strana, která dovedla svou politikou Národní fronty sjednotit kolem dělnické třídy a kolem sebe všechny třídy a vrstvy pracujícího lidu — většinu národa.

Právě tak významné bylo, že strana, která se správně orientovala na možnost klidného vývoje revoluce, dovedla vytvořit všechny mocenské podmínky k zajištění tohoto klidného vývoje. Bylo totiž zřejmé, že československá buržoazie se nehodlala smířit s tímto klidným vývojem k socialismu a čím dále tím více se orientovala na kontrarevoluční zvrát, aby takto uskutečnila své restaurační záměry.

Dále je velmi důležité si plně uvědomit ideologickou stránku mocenského zápasu. Političtí představitelé reakce zpravidla vyzdvihovali buržoazně demokratická hesla, hesla o socializující demokracii, hesla o konci třídního boje a současně apelovali na stavovské, nacionalistické i náboženské předsudky. V celém předúnorovém období musela strana nejširší masovou prací čelit tomuto ideologickému náporu buržoazie a jejích pravicových socialistických spřeženců. Klement Gottwald, když později hodnotil únorové události, zvláště vyzdvihl i tuto stránku věci. Řekl tehdy, že jen díky politické zralosti dělnické třídy, která si v tomto období velmi spleťtých třídních srážek uvědomila svůj nejvlastnější třídní zájem, nepodlehla většina národa svodům reakčních politiků. V této souvislosti Klement Gottwald prohlásil: „Musíme vzdát našim dělníkům všechnu čest, že oni ve velké státnické zkoušce obstáli stejně tak dobře jako naše strana“.⁶¹⁾

POZNÁMKY

¹⁾ *V. I. Lenin*, Spisy, sv. 27, str. 339.

²⁾ *Bedřich Engels*, Ke kritice návrhu sociálně demokratického programu z r. 1891.

³⁾ *V. I. Lenin*, Spisy, sv. 25, str. 306.

⁴⁾ *V. I. Lenin*, Spisy, sv. 26, „Z deníku publicisty“, zejména str. 43—44.

⁵⁾ „Otázky míru a socialismu“, roč. II., č. 4/1959; *Deszö Nemes*, Maďarská republika rad a její historický význam, str. 62, 63 a 67.

⁶⁾ *Klement Gottwald*, Spisy, sv. XIV, str. 365.

⁷⁾ „*Únor*“, sborník dokumentů, SNPL 1958; projev Klementa Gottwalda na Staroměstském náměstí dne 21. 2. 1948 (str. 38—39), dopis předsednictva ÚV KSČ prezidentu republiky (str. 42—43), dopis ÚV KSČ Čs. sociální demokracii (str. 44), projev Klementa Gottwalda na sjezdu závodních rad (str. 56—57), projev Klementa Gottwalda na poradě pro vytvoření Ústředního akčního výboru Národní fronty (str. 102—103).

⁸⁾ Viz zejména hlava II. a III. Ústavní listiny Československé republiky č. 121/1920 Sb.; ústavní zákon č. 65/1946 Sb. o Ústavodárném národním shromáždění; ústavní dekret presidenta republiky č. 1/1945 Sb. o nové organizaci vlády v době přechodné ve znění ústavního zákona č. 153/1946 Sb.

⁹⁾ Viz zejména čl. 1 odst. 2 ústavního zákona č. 65/1946 Sb. a hlavy druhou a třetí ústavní listiny z roku 1920.

¹⁰⁾ Viz zejména § 64 odst. 1 ústavní listiny, § 1 ústavního dekretu č. 1/1945 Sb.

¹¹⁾ § 68 ústavní listiny.

¹²⁾ § 81 písm. b) ústavní listiny.

¹³⁾ § 64 odst. 2 ústavní listiny.

¹⁴⁾ § 66 ústavní listiny.

¹⁵⁾ §§ 51, 59 a 61 ústavní listiny.

¹⁶⁾ *Emil Sobota a další „Československý prezident republiky“ — Státoprávní instituce a jejich život.* Orbis 1934, str. 29—33. Při rozboru buržoazních názorů na prezidenta republiky opíráme se především o tuto publikaci. Jednak proto, že na čtyřistapadesáti stranách je co nejúplněji reprodukováno stanovisko československé buržoazní teorie na instituci prezidenta republiky, jednak proto, že tři ze spoluautorů byli vysokými právními úředníky Kanceláře prezidenta republiky. Jejich názory v nemalé míře ovlivňovaly způsob uplatňování ústavy, a to co oni sami nazývali „ústavním životem v zemi“. Vzhledem k jejich vysokému postavení nelze nevidět, že jejich názory současně vyjadřovaly názory presidentů republiky a politických kruhů presidentům blízkých.

¹⁷⁾ *Emil Sobota a další*, cit. publikace, str. 102—103.

¹⁸⁾ Zpráva ústavního výboru k ústavní listině Československé republiky, vysvětlivky k § 75.

¹⁹⁾ *František Weyr*, Soustava československého práva státního, Barvič & Novotný, Brno 1921, str. 233.

²⁰⁾ *Emil Sobota a další*, cit. publikace, str. 121 a 122.

²¹⁾ *Klement Gottwald*, Spisy, sv. I, str. 44 a 45.

²²⁾ *Ždeněk Peška*, Jakou republiku? — Úvahy o naší nové ústavě, Praha 1946, str. 29.

Alfred Meissner, O budoucí ústavu ČSR, str. 21, 30 a 31.

²³⁾ *Jaromír Smutný*, Únorový převrat 1948, (dvě přednášky) Londýn 1957, str. 4 a 5.

²⁴⁾ Sněmovní tisky Prozatímního shromáždění č. 312 a 341.

²⁵⁾ *Jindřich Veselý*, Kronika únorových dnů, zejména str. 70, 74, 75.

²⁶⁾ Únor 1948, (sbírka dokumentů), SNPL, Praha 1958, str. 24 a 25.

²⁷⁾ *Jaromír Smutný*, cit. přednášky, sv. I, str. 21 a 22.

²⁸⁾ *Jaromír Smutný*, cit. přednášky.

²⁹⁾ §§ 51, 59—61 ústavní listiny.

³⁰⁾ Toto procento voličů KSČ by např. ve volbách ve Velké Británii, kde platí zásada větší nového zastupení, stačilo, aby konzervativní strana obsadila v parlamentě většinu mandátů.

³¹⁾ *Klement Gottwald*, Spisy, sv. XII, str. 85.

³²⁾ Čl. I odst. 2 ústavního zákona č. 65/1946 Sb.

³³⁾ Čl. II cit. ústavního zákona. Toto ustanovení zcela zrušilo předpisy hlavy II ústavní listiny, které se týkaly senátu.

³⁴⁾ Čl. I odst. 1 a čl. VI cit. ústavního zákona a stať Klementa Gottwalda „Volby přinesou upevnění lidově demokratického režimu“, Spisy, sv. XII, str. 250—267.

³⁵⁾ Čl. XIII cit. ústavního zákona.

³⁶⁾ Cit. stať *Klementa Gottwalda*, Spisy, sv. XII, str. 250—267 a nehledě k ústavnímu zákonu tyto další právní předpisy: zejména §§ 2, 4, 15, 22, 23, 24, 25 zákona č. 28/1946 Sb. o úpravě stálých voličských seznamů; vládní nařízení č. 36/1946 Sb.; obzvláště §§ 2, 7, 8, 9, 10, 14, 33—36 zákona č. 67/1946 Sb. o volbě Ústavodárného národního shromáždění.

³⁷⁾ *Klement Gottwald*, 1946—1948, sv. I, str. 189.

³⁸⁾ *Alfred Meissner*, O budoucí ústavu ČSR, str. 10 a 11.

³⁹⁾ *Vladimír Kubeš*, O novou ústavu, str. 125—128.

⁴⁰⁾ *Alfred Meissner*, cit. dílo, str. 14 a 15.

⁴¹⁾ *Vladimír Kubeš*, cit. dílo, str. 126.

⁴²⁾ V. I. Lenin, Spisy, sv. 25, str. 316, 317.

⁴³⁾ Klement Gottwald, Spisy, sv. XIII, str. 86 a 89.

⁴⁴⁾ Klement Gottwald, Spisy, sv. XIII, str. 303.

⁴⁵⁾ Zvláštní roli v tomto směru hrál, jak známo, zemědělský výbor, kde toto protivládni a protikomunistické seskupení mělo své pozadí. Reakční většina, včetně pravicového sociálně demokratického předsedy výboru, skládala se totiž v podstatě ze samých bývalých agrárníků, kterým reakční kruhy ostatních stran Národní fronty umožnily legalizovat touto cestou jejich politiku a postavení.

⁴⁶⁾ Jaromír Smutný, cit. přednášky, sv. I, str. 17, 22, 29, 30 a 32.

⁴⁷⁾ Viz § 8 odst. 1 písm. e) zák. č. 140/1947 Sb. o jednacím řádu Ústavodárného národního shromáždění.

⁴⁸⁾ Ve skutečnosti však v důsledku např. vzdání se mandátu, úmrtí apod. nebyl tento počet poslanců vždy stejný. Obdobný význam měla např. též nepřítomnost poslance pro nemoc, cestu do zahraničí nebo byla-li na poslance se souhlasem Národního shromáždění uvalena vazba apod. Ovšem tyto nahodilosti neměly pro otázku většiny ve sněmovně žádného podstatného významu.

⁴⁹⁾ Viz zejména článek „Vývoj Národní fronty do února 1948“, Nová Mysl, ročník 1958, č. 2, str. 104—121.

⁵⁰⁾ Prohlášení zpravidla znělo: „Vítám utvoření akčního výboru Národní fronty poslanců Ústavodárného národního shromáždění, neboť ve svorné spolupráci všech demokratických poslanců spatřuji záruku, že budou úspěšně a brzy překonány následky politické krize zaviněné reakčními činiteli a uskutečněn pracovní program Ústavodárného národního shromáždění. Budu proto při výkonu svého poslaneckého mandátu plně podporovat vládu Klementa Gottwalda v jejím úsilí o splnění budovatelského programu.“

⁵¹⁾ V souvislosti s činností akčního výboru Národní fronty v Národním shromáždění tvrdilo se a tvrdí se v zahraničním buržoazním a sociálně demokratickém tisku, publikacích apod. vždy znovu, že orgány Národní fronty zasahovaly do ústavních práv poslanců, vylučovaly je z parlamentu apod.

Všimněme si těchto vymyšlených tvrzení z některých důležitých hledisek. Parlamentní národní fronta ani jiný orgán ve sněmovně nebo ve státě nezbavil ani jednoho poslance bez ohledu na jeho politické zaměření jeho mandátu. Pro takový zákrok prostě chyběly ústavní prostředky (leč v případě trestního odsouzení poslance, jak o tom bude ještě zmínka) a ústavních předpisů bylo přísně dbáno jak před únorovou krizí, tak v jejím průběhu i potom.

Národní fronta poslanců Ústavodárného národního shromáždění se v součinnosti se všemi politickými stranami a jejich kluby pouze starala — a to co nejdůsledněji, — aby do obrozené Národní fronty ani do obrozených poslaneckých klubů ostatních politických stran nevnikli poslanci, jejichž reakční zaměření bylo všeobecně známé. Šlo tedy o to, aby reakční poslanci zůstali mimo Národní frontu a všechny její politické součásti. Jinak se těmto poslancům při výkonu jejich poslaneckých mandátů ve sněmovně nijak nebránilo.

Po této čistící akci a v důsledku povolání několika málo náhradníků — samozřejmě těch, kteří kandidovali ve volbách v r. 1946, — vypadalo politické rozdělení poslanců v Ústavodárném národním shromáždění v době ukončení jeho volebního období v květnu 1948 takto: klub poslanců KSČ měl nadále 93 členů, klub poslanců KSS měl nyní 23 členy v důsledku vstupu 2 poslanců bývalé demokratické strany do komunistické strany. Klub poslanců Čs. sociálně demokratické strany měl 29 členů, klub poslanců Čs. strany socialistické (národně socialistická strana se přejmenovala na svůj původní název z r. 1918—1919) měl 31 členů, klub poslanců Čs. strany lidové měl 29 členů. Klub poslanců Strany slovenské obrody měl 16 členů (tento klub se vytvořil zcela znovu v důsledku úplného rozpadu demokratické strany a její parlamentní frakce). Další 2 poslanci Strany slobody stáli mimo klub. Tedy ke konci volebního období zahrnovala Národní fronta poslanců Ústavodárného národního shromáždění 223 po-

slanců, z toho 116 komunistických a 107 poslanců ostatních politických stran Národní fronty. Zbývající poslanci byli mimo Národní frontu.

Existovala však další možnost, a to zcela zákonná, jak se zbavit přítomnosti reakčních poslanců ve sněmovně, a to na základě soudního trestního stíhání tím, že sněmovna dala souhlas k tomuto stíhání a zbavila poslance svým usnesením imunity. Ovšem takovýchto závažných případů bylo velmi málo. Nehledě k třem případům, které již byly vyřešeny v prosinci 1947, šlo potom asi o 15 případů, zpravidla v souvislosti s pokusy reakčních poslanců o ilegální překročení hranic, ovšem i v souvislosti se závažnější trestní činností, vraždu nevyjímaje. Zbavit poslance imunity a vydat jej trestnímu stíhání neznamenalo však ještě podle platných ústavních předpisů zbavit poslance mandátu. Právo zbavit poslance mandátu příslušeno sněmovně jen tehdy, kdyby bývalo došlo k pravoplatnému odsouzení poslance a v této souvislosti k vyslovení ztráty jeho čestných práv občanských. Vzhledem ke krátké lhůtě, která zbývala do konce volebního období, již k takovému usnesení Národního shromáždění nedošlo.

Konečně je třeba se ještě zmínit o tom, že svobody sněmovního jednání bylo přísně dbáno. Jestliže reakční poslanci této možnosti nevyužili, bylo to jejich věcí. Řada z nich naopak vystupovala s projevy loajality, o které je však nikdo nežádal.

Není bez zajímavosti, že dokonce i prameny protivníků, i když se zcela opačnými záměry, potvrzují uvedená fakta. *Jaromír Smutný* (Únorový převrat 1948, sv. V, Londýn 1957, str. 13 a 14) v souvislosti s líčením Benešových úvah rezignovat na úřad presidenta republiky hned po Únoru mimo jiné píše, že přední místo v těchto úvahách patřilo parlamentu. Beneš předem nevyklučoval možnost opozičního vystoupení poslanců, kteří v minulosti jak v parlamentě, tak i mimo něj „stáli v čele ofenzívy proti komunistům“. Tito poslanci, jak píše Smutný, měli právo projevu ve sněmovně, mohli zde ještě veřejně vyslovit své stanovisko a protesty a všichni poslanci měli možnost hlasovat pro vládu nebo proti vládě. Tato situace působila na Benešovo rozhodování, neboť nechtěl předčasnou abdikací ovlivňovat průběh událostí ve sněmovně.

⁵²⁾ Viz § 75 ústavní listiny.

⁵³⁾ XX. sjezd Komunistické strany Sovětského svazu, Nová mysl, zvláštní číslo, únor 1956, str. 23, 504 a další.

⁵⁴⁾ Měsíčník „Esprit“, Paříž, květen 1947, str. 841 a další.

⁵⁵⁾ Svobodné noviny 19. března 1948.

⁵⁶⁾ *Klement Gottwald*, Spisy, sv. XIV, str. 363.

⁵⁷⁾ *Lev Sychrava*, Svědectví a úvahy o pražském převratu v únoru 1948, Londýn 1950, str. 6 a 7.

⁵⁸⁾ *Otto Friedman*, The Break-up of Czech Democracy, Londýn, V. Gollancz 1950.

⁵⁹⁾ *Jaromír Smutný*, Únorový převrat 1948, přednášky vydané v Londýně v letech 1953, 1956, 1957, sv. II, str. 37, 47 a násled., sv. IV str. 131, sv. V str. 17.

⁶⁰⁾ *Klement Gottwald*, 1946—1948, sv. I str. 25.

⁶¹⁾ *Klement Gottwald*, 1946—1948, sv. II str. 270—271.

РЕЗЮМЕ

I. Эта работа освещает некоторые конституционные стороны февральских событий 1948 года.

При исследовании этих проблем работа эта исходит из установления, что взаимное отношение и распределение классовых сил внутри государства и международное положение дали возможность совершения глубоких революционных изменений старого общественного устройства не только мирным путем, но и легальными средствами. Поэтому Коммунистическая

партия Чехословакии с мая месяца 1945 года стремилась в соответствии с этим к возможно полному использованию этих возможностей.

Автор затем указывает на то, что классики марксизма-ленинизма в ряде своих работ ставили перед собой вопрос о возможности осуществления социалистической революции не только мирными, но и легальными и конституционными средствами, и такую возможность никогда не исключали.

Мирное развитие и ход социалистической революции при использовании данной конституционности и легальности является весьма сложным процессом, который — как показал чехословацкий опыт — протекает при условиях слабого равновесия борющихся сил, при условиях, когда вопрос о власти окончательно еще не разрешен.

Для Коммунистической партии Чехословакии вопрос о конституционности и парламентных средствах борьбы в течение всего этого период был связан с широким потоком демократического движения масс. Только сила и революционная последовательность чехословацкого рабочего класса, его решимость осуществлять еще дальнейшие и дальнейшие социалистические перемены, только преобладающее большинство трудящихся, дали возможность того, чтобы конституционные предписания и парламент стали орудием решения февральского кризиса на демократической основе.

Для понимания конституционных сторон хода февральского кризиса необходимо иметь в виду, что верховное руководство государственной жизнью осуществлялось системой высших органов государства, носившей характер парламентной формы правительства, и что со времени конституирования Временного Национального Собрания, в конце октября 1945 года, по существу парламентным путем осуществились дальнейшие социалистические перемены.

Однако высшие органы государства, также как остальные государственные органы, в результате своего классового и политического характера, обладали совершенно новыми чертами, так как руководимые Коммунистической партией народные массы уже пробили себе путь к власти. Но в то же время чехословацкая буржуазия при посредстве некоммунистических политических партий продолжала принимать явно выраженное участие во власти. Проявилось это в особенности в составе высших органов государства, в которых коммунисты, несмотря на свое руководящее положение и большое влияние, были в меньшинстве.

При данных условиях опытная чехословацкая буржуазия надеялась больше всего на д-ра Бенеша, занимавшего пост президента республики, на разные парламентные махинации и создание антикоммунистических групп для того, чтобы под мнимодемократическими лозунгами могла маскировать свои недемократические, противоконституционные и подрывные действия.

Таким образом, конституционные вопросы во всем этом периоде, а в особенности в Феврале, играли чрезвычайную роль в порядке действий обоих борющихся лагерей и потому в последующих частях этой работы, в связи с рассмотрением отдельных конституционных учреждений, подвергаются подробному освещению.

II. Во второй части работы рассматриваются вопросы, связанные с положением президента республики. Анализ конституционных предписаний, оформленных конституцией 1920 года и по существу действовавших и после 1945 года, показывает тесную связь должности президента республики

и осуществления его правомочий с правительством. Все акты конституционно-безответственного президента требовали сотрудничества и контрассигнации правительства.

Однако буржуазные политики и конституционные теоретики толковали ясные конституционные предписания уже в домюнхенской республике весьма произвольно так, чтобы должность президента республики могла осуществляться сверх и вне рамок конституции. Эти политики и теоретики утверждали, что конституция делает президента республики весьма независимым, надпартийным органом, которому следует во время возможных кризисов взять развитие общественных дел в свои руки. В прямом противоречии с конституцией они намеренно сконструировали тезис о широкой политической ответственности правительства перед президентом, а из этого они делали вывод, что президент имеет право свободно назначать и распускать правительство, а именно независимо от парламента. Аналогично они толковали право президента республики распускать парламент.

После возникновения народно-демократического государства для чехословацкой буржуазии не было ничего так естественного, как в своих контрреволюционных намерениях вернуться к этим притивоконституционным тезисам еще и потому, что несмотря на все глубокие перемены и при совершенно новых условиях в вопросе о власти, она усматривала в должности президента республики и в его лице единственного конституционного деятеля, на которого она могла полностью положиться. Президенту республики она присваивала, в частности, роль арбитра и в ряде своих конституционных проектор выявляла стремление установить режим президентской диктатуры.

Автор после этого переходит непосредственно к февральским событиям и объясняет, как отказ реакционного меньшинства министров, который в февральские дни превратил латентный правительственный кризис в открытый правительственный кризис, долженствовал быть исходным пунктом для реакционного противогосударственного переворота и как именно при посредстве противоконституционного порядка действий Д-р Бенеша должно было осуществиться контрреволюционное перемещение сил внутри правительства, сопровождаемое преждевременным роспуском Учредительного Национального Собрания.

Далее в работе подробно показано, как Коммунистическая партия Чехословакии и Клемент Готтвальд, в качестве председателя правительства, которое все еще пользовалось доверием Учредительного Национального Собрания, придерживаясь точно конституционных предписаний, противодействовали антиконституционному порядку действий реакции и ее главного зачинщика Д-р Бенеша.

Опираясь на широчайшие слои народа, Коммунистическая партия Чехословакии наконец вынудила у Бенеша порядок действий, согласовавшийся с Конституцией.

III. Дальнейшая часть работы рассматривает положение учредительного Национального Собрания. С точки зрения конституционного, демократического и парламентного способа разрешения февральского кризиса именно от парламента зависело, чтобы он сам стал орудием народных масс, чтобы прочное большинство в парламенте в конституционном порядке санкционировало наконец решение кризиса.

После обширного анализа вопроса о том, каким образом произошло возобновление парламентных учреждений, когда народные массы в народно-

демократической революции уже проложили себе путь к власти, и после анализа сложных факторов власти и классовых факторов, автор приходит к заключению, что парламентные учреждения приобрели в борьбе за власть большое значение. Поэтому парламент стал орудием борьбы за власть и самым полем сражения, в котором, однако, все зависело не от разных парламентных комбинаций, к которым стремились представители буржуазии, а от единства рабочего класса и трудящихся масс, от их воли организованно защищать всюду в государстве свои интересы.

Далее освещены главные конституционные моменты, характеризующие положение Учредительного Национального Собрания, в частности и те, которые на основе новых конституционных предписаний означали дальнейшее развитие демократических норм. Однако с точки зрения борьбы за власть эти новые моменты не имели решающего значения; они были скорее признаком глубоких перемен в вопросе о власти, чем их действительным выражением.

Автор исследует затем отношение буржуазии и ее теоретиков к парламенту. Эти последние, с одной стороны, подчеркивали значение парламента и изображали его как совершенное демократическое учреждение, но, с другой стороны, отвергали не только все новое и народное, уже проявившееся в парламенте, но и ряд обычных формально-демократических элементов, когда обнаружилось, что при данных условиях они невыгодны для буржуазии.

С точки зрения конституционного и парламентного разрешения февральского кризиса особо важное значение имеет проблема большинства, а именно не как в фактическом, так и в формальном смысле.

Вопрос прочного прогрессивного большинства в парламенте беспокоил реакционные круги с момента выборов в Учредительные Национальные Собрания, принесших убедительную победу Коммунистической партии Чехословакии, которая стала явно наибольшей партией, и тесное большинство обеих социалистических партий в парламенте. Теоретическим выражением опасений реакционных кругов перед прогрессивным большинством были разные соображения и проекты лиц, представлявших их точку зрения в вопросе о так наз. конституционной охране меньшинства в парламенте.

Коммунистическая же партия Чехословакии сейчас же после выборов в мае 1946 года ориентировалась, как это выразил Клемент Готтвальд, на приобретение фактического и формального абсолютного большинства в народе и в парламенте. Приобретение большинства народа в пользу политики партии Коммунистической Чехословакии понимала как боевой лозунг, приводивший трудящиеся массы к единству действий, к немедленному проведению и осуществлению их требований, что всесторонне усилило революционное течение снизу и сверху и обезвредило все попытки реакционных кругов организовать противокommunistические группировки, в частности и в правительстве и в парламенте.

В дальнейшем автор рассматривает вопросы о большинстве в Учредительном Национальном Собрании, а именно в течение всего периода его существования. На основании голосований в парламенте, имевших довольно большое политическое значение, и на основании некоторых документов, опубликованных реакционными политиками в эмиграции, он указывает на весьма важные элементы создания прочного прогрессивного большинства в парламенте уже до Февраля. Сложный кристаллизационный процесс,

в котором орбазовывалось это прочное прогрессивное большинство, приведшее и к изолированию реакционных крутов в парламенте, — являлся только отражением того определяющего глубокого процесса, который происходил в самом народе, в массах, и завершился в февральских событиях, неопровержимо доказавших, что большинство народа солидаризируется с политикой Коммунистической партии Чехословакии и активно ее поддерживает.

В переговорах же председателя правительства Клемента Готтвальда с президентом республики, стремившимся растягивать кризис, соуданное уже прочное большинство в парламенте стало очень серьезным и конституционно неопровержимым аргументом.

Это прочное большинство в Учредительном Национальном Собрании, личный состав которого после февральских событий нисколько не изменился, проявилось полностью, когда оно высказало правительству возроденного Национального фронта доверие.

IV. Четвертая часть работы посвящает внимание некоторым сторонам международного значения февральских событий. Развитие в Чехословакии вызвало ужас у международной буржуазии и правого крыла социал-демократов, которые, на основании прежнего опыта в западных буржуазных демократических странах, считали парламентные учреждения надежным орудием своей политики. Однако чехословацкий февраль доказал, что и парламентные учреждения не спасут капитализма, если они станут орудием действительной народной воли. Идеологи буржуазии в противоречии с действительностью выдумали ложные утверждения о коммунистическом пражском путче 1948 г. и эти утверждения и до сего времени служат им в качестве „аргумента“ в пользу политики с позиции силы; автор показывает идеологические и политические причины такого извращения хода февральских событий.

Далее анализу подвергаются некоторые моменты, которые, в частности, в западно-европейских странах, несмотря на невиданный размах народного движения после второй мировой войны, привели — в соответствии с агрессивной политикой США — к исключению коммунистических прогрессивных сил из правительственных и парламентных позиций. Автор показывает, что, как правило, это производилось путем использования парламентных учреждений и злоупотребления ими, в частности, и при помощи противокommunistических группировок в парламентах.

Попытка произвести реакционный переворот в феврале была тесно связана с политикой международной, в частности, американской буржуазии. Однако февральский кризис был разрешен не по плану и представлениям чехословацкой буржуазии и ее международных союзников, а по воле суверенного чехословацкого народа. При этом ведущая сила народа, Коммунистическая партия Чехословакии, тщательно следила за тем, чтобы все совершалось в конституционных, демократических и парламентных формах. Вопреки всем попыткам буржуазных фальсификаторов закрыть этот ход февральских событий, даже ряд буржуазных авторов принужден признавать этот неоспоримый факт, хотя при этом приписывает этому факту извращенное значение. В этой связи автор работы подвигает анализу, между прочим, особый отчет американского конгресса, посвященный февральским событиям и опубликованный уже в апреле 1948 года, и ряд других публикаций, в частности, также сборник работ Яромира Смутного,

бывшего канцлером Д-р Бенеша. И эти вражеские источники вынуждены признать, в конце концов, что в февральских событиях одна только коммунистическая партия Чехословакии придерживалась и формального текста конституции и что Клемент Готтвальд при решении правительственного кризиса опирался на постановления конституции.

Февральские события стали, таким образом, выдающимся примером и прецедентом реальной возможности использования парламентных форм и средств и конституционных путей для развития социалистической революции пролетариатом, при установлении диктатуры пролетариата. Опыт февраля 1958 года стал, таким образом, серьезным вкладом в международное рабочее движение и в его революционные партии и играл не малую роль при создании идей и постановлений XX съезда Коммунистической партии Советского Союза, поскольку речь идет о возможности использования в нынешнем периоде парламентных путей для перехода к социализму.

V. В краткой заключительной части работы подчеркивается, в частности, что спокойные, конституционные и парламентные пути развития социалистической революции нельзя понять в отрыве от всех основных факторов, создающих возможность такого исключительного исторического развития. В своем беглом анализе этих основных факторов автор, в частности, подчеркивает также идеологическую сторону этой борьбы за власть, значение которой выдвинул Клемент Готтвальд при оценке хода Февраля. Идеологическая борьба Коммунистической партии Чехословакии была в дофевральском периоде одной из необходимых предпосылок к тому, чтобы — как это выразил в этой связи Клемент Готтвальд — чехословацкий рабочий класс выдержал большой государственный экзамен также хорошо, как сама партия.

ZUSAMMENFASSUNG

I. Die Studie erläutert einige die verfassungsmäßige Seite der Februarereignisse des Jahres 1948 betreffenden Fragen.

Bei der Untersuchung dieser Probleme geht der Verfasser von der Feststellung aus, daß das Verhältnis und die Verteilung der Klassenkräfte innerhalb des Staates sowie auch die internationale Lage es ermöglichten eine tiefgreifende Umgestaltung der bisherigen Gesellschaftsordnung nicht nur auf friedlichem Wege, sondern auch mit legalen Mitteln durchzuführen. Im Einklang damit war die Kommunistische Partei der Tschechoslowakei seit dem Mai des Jahres 1945 bestrebt, diese Möglichkeit weitestgehend zu verwirklichen.

Der Autor weist ferner darauf hin, daß schon die Klassiker des Marxismus-Leninismus in einer Reihe von Schriften die Möglichkeit erwogen, die sozialistische Revolution nicht nur mit friedlichen, sondern auch mit legalen und verfassungsmäßigen Mitteln durchzusetzen, und daß diese theoretische Möglichkeit von den Klassikern niemals ausgeschlossen wurde.

Die friedliche Entwicklung und der Ablauf der sozialistischen Revolution unter Ausnützung der bestehenden Verfassung und Gesetzlichkeit stellt einen komplizierten Prozeß dar, der — wie dies auch die Erfahrungen in der Tschechoslowakei bestätigen — unter den Bedingungen eines labilen Gleichgewichts der kämpfenden Kräfte, vor der definitiven Entscheidung über die Frage der Staatsmacht, vor sich geht.

Die Kommunistische Partei der Tschechoslowakei verknüpfte während des ganzen beschriebenen Zeitabschnittes die Verfassungsfrage und das Problem der parlamentarischen Kampfmittel am engsten mit dem breiten Strom der demokratischen Massenbewegung. Nur die Stärke und die revolutionäre Konsequenz der tschechoslowakischen Arbeiterklasse, ihre Entschlossenheit, die sozialistische Umgestaltung immer weiter vorzutreiben, nur die Einheit der überwiegenden Mehrheit der Werktätigen machten es möglich, die Verfassungsgesetze und das Parlament zur Lösung der Februarkrise auf demokratischer Grundlage auszunützen.

Das Verständnis für den verfassungsmäßigen Verlauf der Februarkrise erfordert es zu beachten, daß das System der obersten Staatsorgane, dem die Gesamtleitung des staatlichen Lebens zufiel, seinem Charakter nach der parlamentarischen Regierungsform entsprach und daß seit der Konstituierung der Provisorischen Nationalversammlung Ende Oktober 1945 immer weitere sozialistische Umgestaltungen im wesentlichen auf parlamentarischem Wege verwirklicht wurden.

Die obersten und ebenso auch die übrigen Staatsorgane wiesen jedoch infolge ihrer klassenmäßigen und politischen Struktur wesentlich neue Züge auf, denn die von der Kommunistischen Partei geführten Volksmassen hatten sich bereits den Weg zur Macht erkämpft. Gleichzeitig war aber auch die tschechoslowakische Bourgeoisie noch in recht wesentlichem Maße an der Macht beteiligt und dies besonders mittels der nichtkommunistischen politischen Parteien. Dieser Umstand wirkte sich nachdrücklich auf die Zusammensetzung der obersten Staatsorgane aus, in denen die Kommunisten — ungeachtet ihrer führenden Stellung — in der Minderheit blieben.

Unter den gegebenen Umständen rechnete die politisch sehr erfahrene tschechoslowakische Bourgeoisie besonders auf Dr. Beneš, der das Amt des Präsidenten der Republik innehatte, auf die verschiedensten parlamentarischen Manöver und auf die Bildung antikommunistischer Gruppierungen, um derart unter Zuhilfenahme scheindemokratischer Lösungen ihr tatsächlich antidemokratisches, verfassungswidriges und umstürzlerisches Vorgehen zu bemänteln.

Verfassungsfragen spielten daher in diesem ganzen Zeitabschnitt und dann besonders im Februar 1948 eine außerordentliche Rolle im Kampfe beider Lager. Der anschließende Teil unserer Studie erläutert dies eingehend im Zusammenhang mit den einzelnen Verfassungsinstitutionen.

II. Der zweite Abschnitt der Studie untersucht die Stellung des Präsidenten der Republik. Die Analyse der Verfassungsvorschriften, die in der Verfassungs-urkunde vom Jahre 1920 festgelegt wurden und im wesentlichen auch nach dem Jahre 1945 in Geltung blieben, zeigt deutlich, wie eng das Amt des Präsidenten der Republik und die Ausübung seiner Befugnisse mit der Regierung verknüpft waren. Alle Amtshandlungen des Präsidenten, der laut der Verfassung unverantwortlich war, erforderten das Mitwirken und die Mitunterzeichnung der Regierung.

Die bürgerlichen Politiker und ihre Verfassungstheoretiker legten jedoch schon während des Bestandes der bürgerlichen Republik die klaren Verfassungsbestimmungen ganz willkürlich aus, um die Ausübung des Präsidentenamtes unter Umgehung der Verfassung und weit über deren Rahmen hinaus zu ermöglichen. So wurde behauptet, daß die Verfassung den Präsidenten der Republik zum durchaus unabhängigen, über den Parteien stehenden Organ mache, zu dessen besonderen Befugnissen es gehöre, der Entwicklung der öffent-

lichen Angelegenheiten über gelegentliche Krisen hinweg zu helfen. Im Widerspruch zur Verfassung konstruierte man die These einer weitgehenden politischen Verantwortlichkeit der Regierung gegenüber dem Präsidenten, und weiter wurde behauptet, daß der Präsident das unumschränkte Recht habe, die Regierung zu ernennen und zu entlassen, und dies unabhängig vom Parlament. Ähnlich interpretierte man auch das Recht des Präsidenten, das Parlament aufzulösen.

Nach der Errichtung der Volksdemokratischen Republik erschien der tschechoslowakischen Bourgeoisie — entsprechend ihrer gegenrevolutionären Zielsetzung — nichts natürlicher als die Wiederaufnahme der angeführten verfassungswidrigen Thesen und dies umso mehr, als sie — ungeachtet aller tiefgreifenden revolutionären Veränderungen und unter ganz neuen Machtverhältnissen — in der Funktion und in der Person des Präsidenten den einzigen verfassungsmäßigen Faktor erblickte, auf den sie sich vollkommen verlassen konnte. Die Bourgeoisie teilte dem Präsidenten vor allem die Rolle eines Arbiters zu und viele ihrer Verfassungsanträge verrieten die Absicht, unter parlamentarischer Verhüllung ein Regime der Präsidentendiktatur zu errichten.

Der Verfasser wendet sich hierauf unmittelbar den Februarereignissen zu und zeigt, daß die latente Regierungskrise durch die Demission der reaktionären Minderheit der Minister zur offenen Staatskrise wurde, die den Ausgangspunkt eines reaktionären Staatsstreichs darstellen sollte. Vor allem durch das verfassungswidrige Vorgehen Dr. Beneš sollte eine gegenrevolutionäre Machtverschiebung innerhalb der Regierung und zwar im Zusammenhang mit der vorzeitigen Auflösung der Verfassungsgebenden Nationalversammlung durchgesetzt werden.

Die vorliegende Studie erläutert hierauf ausführlich, auf welche Weise die Kommunistische Partei der Tschechoslowakei und Klement Gottwald als Regierungschef, gestützt auf das Vertrauen der Verfassungsgebenden Nationalversammlung und unter genauester Einhaltung aller Verfassungsgesetze, dem verfassungswidrigen Vorgehen der Reaktion und Dr. Beneš als ihrem Hauptanstifter die Stirn boten.

Die Kommunistische Partei der Tschechoslowakei, die sich auf die breitesten Volksschichten stützte, zwang schließlich auch Dr. Beneš, die Verfassung einzuhalten.

III. Der folgende Abschnitt ist der Position der Verfassungsgebenden Nationalversammlung gewidmet. Vom Gesichtspunkt einer verfassungsmäßigen, demokratischen und parlamentarischen Lösung der Februarkrise aus gesehen war es notwendig, die Kammer selbst zum Instrument der Volksmassen zu machen, und mit einer sicheren Parlamentsmehrheit die Lösung der Krise verfassungsmäßig zu sanktionieren.

Nach einer ausführlichen Erörterung der Frage, wie die parlamentarischen Institutionen erneuert wurden, als die Volksmassen im Lauf der demokratischen und nationalen Revolution sich schon den Weg zur Macht freigeekämpft hatten, sowie nach einer Analyse der komplizierten klassenbedingten Machtfaktoren gelangt der Verfasser zur Feststellung, daß den parlamentarischen Institutionen im Kampf um die Macht eine bedeutende Rolle zufiel. Das Parlament wurde zum Werkzeug und gleichzeitig zum Schauplatz des Machtkampfes, wobei jedoch alles nicht von den verschiedenen parlamentarischen Kombinationen abhing, um die sich die Repräsentanten der Bourgeoisie bemühten, sondern von der Einheit der Arbeiterklasse und der übrigen Werktätigen, von

ihrer Entschlossenheit, im ganzen Staat organisiert ihre Interessen und Willen durchzusetzen.

Weiters beschäftigt sich der Autor mit den wichtigsten verfassungsrechtlichen Momenten, die die Position der Verfassungsgebenden Nationalversammlung charakterisierten, einschließlich jener, die auf Grund neuer gesetzlichen Bestimmungen eine Weiterentwicklung der demokratischen Formen darstellten. Diese neuen Bestimmungen waren jedoch vom Gesichtspunkt des Kampfes um die Staatsmacht keineswegs entscheidend. Sie waren weit mehr ein bloßes Symptom der bereits erfolgten tiefgehenden Machtveränderungen und weit weniger deren tatsächlicher Ausdruck.

Der Verfasser untersucht im folgenden das Verhältnis der Bourgeoisie und ihrer Theoretiker zur Kammer. Diese schoben einerseits dem Parlament eine durchaus entscheidende Rolle zu und schilderten es gleichzeitig als musterhafte demokratische Institution, andererseits jedoch negierten sie nicht nur alles Neue und Volkstümliche, das sich im Parlament geltend machte, sondern auch eine Reihe formal demokratischer Elemente, sobald es sich zeigte, daß sie unter den gegebenen Umständen der Bourgeoisie keinen Vorteil brachten.

Im Hinblick auf die verfassungsmäßige und parlamentarische Lösung der Februarkrise war das Problem der Mehrheit — und zwar sowohl im faktischen als auch im formalen Sinne — besonders wichtig.

Das Problem einer festgefügt fortgeschrittenen Parlamentsmehrheit beunruhigte die Reaktion schon seit den Wahlen in die Verfassungsgebende Nationalversammlung, die der Kommunistischen Partei einen überzeugenden Sieg brachten, sodaß sie zur weitaus stärksten Partei wurde und gleichzeitig den beiden damals existierenden sozialistischen Parteien die knappe absolute Mehrheit im Volk und auch im Parlament sicherten. Theoretisch fand die Angst der Reaktion vor einer fortschrittlichen Mehrheit ihren Ausdruck in verschiedenen Erwägungen und Anträgen der bürgerlichen Wortführer, die auf den sog. verfassungsrechtlichen Schutz der Parlamentsminderheit abzielten.

Demgegenüber orientierte sich die Kommunistische Partei sofort nach den Wahlen im Jahre 1946 nach den Worten Klement Gottwalds auf die Gewinnung sowohl der faktischen wie auch der formalen absoluten Mehrheit im Volk und im Parlament. Die Gewinnung der Mehrheit der Nation für die Politik der Partei wurde von der KPTsch als aktive Kampflösung aufgefaßt und diese Lösung inspirierte die werktätigen Massen zum einheitlichen Vorgehen zwecks augenblicklicher Durchsetzung und Verwirklichung ihrer Forderungen, wodurch die revolutionäre Strömung von unten und von oben gestärkt und die reaktionären Versuche einer antikommunistischen Gruppenbildung besonders in der Regierung und im Parlament zunichte gemacht wurden.

Der Verfasser untersucht dann die Frage der Mehrheit in der Verfassungsgebenden Nationalversammlung, und zwar für die ganze Dauer ihres Bestehens. Auf Grund von politisch belangreichen Abstimmungen im Parlament sowie von Dokumenten, die von reaktionären Politikern in der Emigration veröffentlicht wurden, werden die Elemente zur Bildung einer festgefügt fortgeschrittenen Mehrheit schon in der Zeit vor dem Februar 1948 aufgezeigt. Der sehr komplizierte Prozeß, in dessen Verlauf es zur Schaffung der fortschrittlichen Mehrheit und zur Isolierung der Reaktion auch auf dem Boden des Parlaments kam, spiegelte den entscheidenden und tiefgehenden Entwicklungsprozeß wider, der innerhalb der Nation, in den Massen selbst verlief und der in den Februarereignissen seinen Gipfel erreichte. Die Ereignisse bewiesen unwider-

legbar, daß die Mehrheit der Nation sich mit der Politik der KPTsch identifiziert und diese aktiv unterstützt.

Bei den Verhandlungen des Ministerpräsidenten Gottwald mit dem Präsidenten der Republik, der ständig versuchte, die Krise hinauszuziehen, wurde die inzwischen schon festgefügte Parlamentsmehrheit zu einem wichtigen und — verfassungsmäßig gesehen — unwiderlegbaren Argument.

Diese sichere Mehrheit in der Verfassungsgebenden Nationalversammlung, deren personelle Zusammensetzung sich auch nach den Februarereignissen nicht veränderte, trat ganz offen hervor, als das Parlament der Regierung der erneuerten Nationalen Front sein Vertrauen aussprach.

IV. Der vierte Teil der Abhandlung beschäftigt sich mit einigen Momenten, die die internationale Bedeutung der Februarereignisse betreffen. Die Entwicklung in der Tschechoslowakei löste in den Reihen der Weltbourgeoisie und der Rechtssozialisten, die nach den bisherigen Erfahrungen in den westlichen bürgerlich-demokratischen Ländern die parlamentarischen Institutionen als verlässliches Werkzeug ihrer Politik betrachteten, Entsetzen aus. Der tschechoslowakische Februar erbrachte den Beweis dafür, daß auch die parlamentarischen Einrichtungen den Kapitalismus nicht retten können, sobald sie zum Instrument des wirklichen Volkswillens werden. Im Widerspruch zu der Wirklichkeit produzierten die bürgerlichen Ideologen lügnerische Behauptungen über einen angeblichen kommunistischen Putsch in Prag im Jahre 1948 und diese Behauptungen werden noch heute als „Argumente“ für die Politik des kalten Krieges benützt. Der Verfasser enthüllt die ideologischen und politischen Ursachen einer solchen Verzerrung der Februarereignisse.

Im weiteren werden einige Punkte behandelt, die besonders in den westeuropäischen Ländern im Einklang mit der aggressiven Politik der USA zur Verdrängung der kommunistischen und fortschrittlichen Kräfte aus ihren Positionen in den Regierungen und in den Parlamenten führten, obgleich die Volksbewegung nach dem zweiten Weltkrieg einen ungeheuren Aufschwung nahm. Der Autor zeigt auf, daß dies in der Regel mit Hilfe und unter Mißbrauch der parlamentarischen Institutionen und besonders mittels anti-kommunistischer Gruppierungen geschah.

Der Versuch eines reaktionären Umsturzes im Februar stand im engsten Zusammenhang mit der Politik der internationalen und besonderer amerikanischen Bourgeoisie. Die Februarkrise wurde jedoch nicht entsprechend den Plänen und den Vorstellungen der tschechoslowakischen Bourgeoisie und ihrer internationalen Verbündeten, sondern entsprechend dem Willen des souveränen tschechoslowakischen Volkes gelöst. Dabei war die KPTsch als führende Kraft des Volkes peinlichst darauf bedacht, daß die Entwicklung verfassungsmäßig, demokratisch und parlamentarisch verlief. Ungeachtet aller Versuche bürgerlicher Geschichtsfälscher den wirklichen Ablauf der Februarereignisse zu verschleiern, sind auch mehrere bürgerliche Autoren gezwungen die unanfechtbaren Tatsachen zuzugeben, sei es auch, daß sie sie falsch interpretieren. In diesem Zusammenhang untersucht der Verfasser einen den Februarereignissen gewidmeten Sonderbericht des amerikanischen Kongresses, der schon im April 1948 veröffentlicht wurde, und eine Studienserie von Jaromír Smutný, der ehemals persönlicher Kanzler dr. Beneš war. Auch diese aus dem feindlichen Lager stammenden Quellen müssen schließlich zugestehen, daß im Verlauf der Februarereignisse einzig und allein die Kommunistische Partei an der Verfassung und ihrem Wortlaut festhielt und daß Klement Gott-

wald bei der Lösung der Regierungskrise sich auf die Bestimmungen der Verfassung stützte.

Die Februarereignisse wurden auf diese Weise zu einem wichtigen Beispiel und Präzedenzfall für die reale Möglichkeit der Ausnützung parlamentarischer Formen und Mittel sowie eines verfassungsmäßigen Weges bei der Durchführung der sozialistischen Revolution, der Errichtung der proletarischen Diktatur. Die Erfahrungen des Februars 1948 wurden so zu einem wichtigen Beitrag zur internationalen Arbeiterbewegung und ihrer revolutionären Parteien und spielten eine nicht geringe Rolle beim Ausreifen der Ideen und Ergebnisse des XX. Parteitags der KPdSU, soweit es um die Möglichkeit ging, in der gegenwärtigen Periode den parlamentarischen Weg im Sinne des Überganges zum Sozialismus zu benutzen.

V. Im kurz gefaßten abschließenden Teil der Studie wird besonders betont, daß der friedliche, verfassungsmäßige und parlamentarische Entwicklungsgang der sozialistischen Revolution nicht in der Isolierung von allen grundlegenden, einen solchen außergewöhnlichen historischen Verlauf ermöglichenden Faktoren begriffen werden kann. Bei flüchtiger Analyse dieser grundlegenden Faktoren beschäftigt sich der Verfasser vor allem auch mit der ideologischen Seite des Machtkampfes, deren Bedeutung von Klement Gottwald bei der Beurteilung der Februarereignisse hervorgehoben wurde. Der ideologische Kampf der KPTsch in der Übergangsepoche war eine der unerläßlichen Voraussetzungen, die — nach den Worten K. Gottwalds — es der tschechoslowakischen Arbeiterklasse ermöglichten die große Prüfung der Staatspolitik zu bestehen ebenso wie die Partei selbst.